

## Yön Hareketinin Arap Sosyalist Rejimlerine Bakışı<sup>1</sup>

### Yön Movement's Views On Arab Socialist Regimes

Oğuzhan AYDEMİR \*

Makale Geliş Tarihi / Received : 06.03.2024  
Makale Kabul Tarihi / Accepted : 30.06.2024

#### ÖZET

Bu makale 1961 yılında yayın hayatına Yön bildirisi olarak bilinen bir siyasi manifesto ile başlayan sol-Kemalist çizgideki Yön dergisi çevresinin 1950'li ve 1960'lı yıllarda Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın bazı ülkelerinde iktidarı ele geçiren Arap sosyalist rejimler hakkındaki görüşlerini incelemektedir. Yön'ün fikri öncelinin 1930'lardaki Kadro hareketi olduğu sıklıkla söylenir. Dünyada en çok etkilendiği hareketler ise o dönem iktidara gelen Arap sosyalist hareketleri idi. Yön'de 1952'de Mısır'da Nasır'ın Hür Subaylar Hareketi, 1960'larda Suriye'de Baas Partisi, Cezayir'de Milli Kurtuluş Cephesi'nden sıklıkla bahsedilmiştir. Yön'ün ardılı olan Devrim gazetesinin yayınlandığı yıllarda da 1968'de Irak'ta Saddam'ın Baas Partisi, 1968'de Sudan'da Numeyri, 1969'da Libya'da Kaddafi iktidara gelmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında sosyalist dalga devam etmiştir. İdeolojik olarak sosyalizm ile milliyetçiliğin karışımı olan bu hareketlerde, ordu içinde bir grubun askeri bir darbe ile yönetime el koyup bunu bir devrim olarak kavramsallaştırması, devletleştirme ve tarım reformu uygulamaları, tek parti rejimi, geniş yetkili bir Devrim Konseyi, Batı karşıtı bir antiemperyalist söylem dikkat çeker. Bu çalışmada 1961-1967 yılları arasında yayımlanan Yön dergisinin Mısır, Cezayir ve Suriye'deki sosyalist rejimlerden etkilendikleri ve destekledikleri ortaya konulmuştur.

**Anahtar Kavramlar:** Türk siyasal hayatı, Sol kemalizm, Yön dergisi, askerî darbe, Cemal Abdünnasır

#### ABSTRACT

This article examines the views of the left-wing Kemalist Yön magazine, which started its publication life in 1961 with a political manifesto known as the Yön Declaration, about the Arab socialist regimes that seized power in some countries of the Middle East and North Africa in the 1950s and 1960s. It is often said that the intellectual predecessor of Yön was the Kadro movement of the 1930s. The movements he was most influenced by in the world were the Arab socialist movements that came to power at that time. Nasser's Free Officers Movement in Egypt in 1952, the Baath Party in Syria in the 1960s, and the National Liberation Front in Algeria were frequently mentioned in Yön. During the years when Devrim newspaper, the successor of Yön, was published, Saddam's Baath Party came to power in Iraq in 1968, Numeyri came to power in Sudan in 1968, and Gaddafi came to power in Libya in 1969. The socialist wave continued in the Middle East and North Africa. In these movements, which are ideologically a mixture of socialism and nationalism, the seizure of power by a group within the army through a military coup and conceptualization of this as a revolution, nationalization and agricultural reform practices, a single-party regime, a Revolutionary Council with broad authority, and an anti-Western anti-imperialist discourse are noteworthy. In this study, it has been revealed that Yön magazine, published between 1961 and 1967, was influenced by and supported the socialist regimes in Egypt, Algeria and Syria.

**Keywords:** Turkish political life, Left-Kemalism, Yön magazine, military coup, Gamal Abdel Nasser

<sup>1</sup> Makale, yazarın Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Cemal Fedayi'nin danışmanlığında yazdığı "9 Mart 1971 Darbe Teşebbüsü" başlıklı yüksek lisans tezinin konusundan üretilmiştir.

\* Kırıkkale Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencisi, oguzhana@outlook.com, ORCID No: 0000-0002-5434-0479

## GİRİŞ

Türkiye’de sol/sosyalist akımlar için bir yükseliş devrine tekabül eden 1960’larda üç sol hareket öne çıkar. Bunlar; Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde temsil edilen ilk sosyalist siyasi parti olan Türkiye İşçi Partisi<sup>2</sup>, sol aydın Mihri Belli öncülüğünde eski TKP kadroları içinden çıkan bir grubun kurduğu Millî Demokratik Devrim hareketi (MDD) ve 1961’de Doğan Avcıoğlu’nun kurduğu Yön dergisi etrafında gelişen Yön hareketidir (Şener, 2015:13).

Türkiye İşçi Partisi (TİP), 11 sendikanın öncülüğünde 13 Şubat 1961 günü kuruldu. Daha sonra bu kurucular, işçi sınıfı ile aydınları bir araya getirmek amacıyla aydınları partiye davet etti. Mehmet Ali Aybar partinin yeni lideri oldu. TİP, yasa teklifleri ve Anayasa Mahkemesi başvuruları ile bu dönemde grev ve toplu sözleşme yasası, çalışma mevzuatının düzenlenmesi ve sendikal reformlar için verilen çabalarda öncü oldu. Parti, 1965 genel seçimlerinde %2,83 oy alarak 15 milletvekili kazandı. Bu seçimler birçok partilide, ilerleyen yıllarda partinin iktidara gelebileceğine dair bir beklenti doğurdu. Ancak, 1968’de Çekoslovakya’nın Sovyetler Birliği tarafından işgali, partide bölünmeye yol açtı. Aybar işgale karşı idi, işgali destekleyen ve sayıca daha fazla olan kanada tepki olarak 1969’da genel başkanlıktan istifa etti. TİP, 1969’da ancak %2,56 oy alabilmişti. Millî bakiye sisteminin kaldırılması nedeniyle milletvekili sayısı 15’ten 2’ye düşmüştü (Aykol, 2022:73-75; Şener, 2015:259-263).

Millî Demokratik Devrim (MDD) hareketi ise başlangıçta Mihri Belli’nin liderliğindeki eski TKP’lilerden oluşuyordu. MDD hareketi düşünceleri benzeştiği için Yön ile paralel hareket ediyordu. Mihri Belli’nin parti üyeliği önünde kanuni engel olduğu için Belli, bir yandan da dışarıdan partiye etki ederek TİP içi muhalif bir hizip kurmuştu (Ulus, 2016:211). TİP’in 1969 seçimlerindeki başarısızlığı ve çok partili hayatın ilk 6 genel seçiminde sağcılarının baskın olduğu siyasi tablo, solda parlamenter demokrasi karşıtı fikirleri güçlendirdi. O dönem Sosyalist Devrim ve Millî Demokratik Devrim olmak üzere iki çizgi oluşmuştu. Aralarında TİP genel başkanı Mehmet Ali Aybar’ın da bulunduğu Sosyalist Devrim çizgisini savunanlar, devrime demokratik yöntemlerle ulaşılabileceğini söylüyorlardı. Millî Demokratik Devrim’i savunanlar parlamenter demokratik yöntemlerin bir aldatmaca olduğunu savunuyor, devrimin ancak silahlı mücadele ile elde

<sup>2</sup> Türkiye’nin ilk sosyalist partileri Türkiye Komünist Partisi, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ve Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası’dır. 10 Eylül 1920’de Bakü’de Mustafa Suphi tarafından kurulan Türkiye Komünist Partisi, Sovyetler Birliği’nin desteğiyle kurulmuş ve Komintern’in bir parçası olmuştur. 1921 yılında Türkiye’ye dönme kararı alan Mustafa Suphi ve arkadaşları, 28 Ocak 1921’de Trabzon’da Karadeniz’de bir tekneye bindirilerek Sürmene açıklarında öldürülür. Aynı dönem kurulan bir diğer parti olan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası da Aralık 1920’de kurulmuş ve Ocak 1921’de kapatılarak liderleri tutuklanmıştır (Aykol, 2022: 15-17). Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi ise 22 Eylül 1919’da İstanbul’da kurulmuştur. Mart 1920’de dağılan Fırka’nın üyeleri 1920 sonlarında fırkayı yeniden kurmuş, Fırka 1925’e kadar faaliyetini sürdürmüştür (Şişmanov, 1990:70-73). Bunun yanı sıra Millî Mücadele döneminde Anadolu’da ortaya çıkan sol hareketleri engelleyebilmek ve onları kontrol altında tutmak için ve bir yandan da Sovyetler ile diplomatik ilişkileri devam ettirebilmek için, Ankara Hükümeti’nin 18 Ekim 1920’de -resmî- Türkiye Komünist Fırkası’nı (resmî TKF) kurdurduğundan da bahsetmek gerekir. Resmî TKF, Komintern’e katılma başvurusu yaptıysa da başvurusu reddedilmiştir (Aykol, 2022:48). Tek Parti döneminde sosyalist hareketler, devletin yoğun baskısı ve yasaklamaları ile karşı karşıya kalmıştır. 1925’te çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu, muhalif hareketler aleyhine geniş yetkiler tanımıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, sosyalist hareketleri bir tehdit olarak görmüştür. Bu dönemde Sosyalistlere yönelik baskılar, tutuklamalar ve sürgünler yaygındır. TKP, yeraltında faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır, ancak devletin yoğun baskıları nedeniyle büyük zorluklarla karşılaşmıştır. 1927, 1929 Tevkifatları 1938 Donanma Davası, 1944 Tevkifatı isimleriyle bilinen toplu tutuklama ve yargılamalar yapılmıştır (Aykol, 2022: 19-20, 55). Demokrat Parti ilk iktidara geldiğinde Nazım Hikmet gibi siyasi mahkûmları serbest bıraksa da genel olarak solun üzerindeki devlet baskısı sürmüştür. Çok partili hayata geçişle birlikte 1946-1960 döneminde iki sosyalist parti kurulmuştur:1948’de kısa sürede kurulup kapatılan, Türkiye Sosyalist Partisi ve 29 Ekim 1954 de Hikmet Kıvılcımlı’nın kurduğu Vatan Partisi. Türkiye’de sosyalist hareketler 1960 darbesi sonrası dönemde görece bir serbestlik kazanacaktır (Şişmanov, 1990:171-172).

edilebileceğini düşünüyorlardı. TİP içerisinde Behice Boran ve Sadun Aren MDD çizgisindeydi. MDD hareketinin iktidar stratejisi Yön hareketi ile benzer idi. Onlara göre Türkiye gerçek bir burjuva demokrasisi değildi. Bu tip bir az gelişmiş tarım ülkesinde burjuva parlamentarizmi, emperyalizmle iş birliği yapan gericilerin işine geliyordu (Şener, 2015:199-200). MDDciler, bu ülkelerdeki demokrasi deneyimlerini “cici demokrasi” ve “Filipin tipi demokrasi” diyerek küçümsüyorlardı. Onlara göre Türkiye’deki demokrasi tecrübesi de benzer sonuçlar doğurmuştu. Çok partili dönemdeki tüm seçimlerde sandıktan gericilik çıkmıştı (Şener, 2015:356-358). 27 Mayıs 1960’ı takip eden birkaç yıl hariç Türkiye’nin son 25 yılı karşı devrim dönemi idi (Belli, 1966:25). Belli, proletaryanın potansiyelinin MDD hareketinin öncülüğünü taşıyacak kadar güçlü olduğunu düşünmüyordu. Türk proletaryası bilinçsizdi. Üstelik, sömürücü güçlerin partilerine oy verdiği için sınıf bilincine ulaşamazdı. Belli, proletaryadan çok orduya ve subaylara önem veriyordu. "Asker-sivil aydın zümre" adını verdiği bu kesimi daha yüksek devrimci bir potansiyele sahip görüyordu (Ulus, 2016:215-217). 1969 sonrası solda legal siyaset yerine silahlı mücadele veya devrimin subaylar eliyle yapılabileceği fikirlerinin ağırlık kazandığı bu ortamda dönemin gençlik liderlerinden Doğu Perinçek Türkiye İhtilalci İşçi ve Köylü Partisi’ni (TİİKP), Deniz Gezmiş Türk Halk Kurtuluş Ordusu’nu, (THKO), Mahir Çayan Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi’ni (THKP-C) kurarak kent gerillası savaşı başlattılar (Zürcher, 2013:368-369; Ahmad, 1994:171).

Bu çalışmada incelenen Yön hareketinde de bu dönemde, "demokratik millî kurtuluş hareketi" söyleminden, parlamenter çözümleri reddeden "millî demokratik devrim" yoluyla ülkenin sosyal ve ekonomik yapısını değiştirme stratejisine doğru dönüş başlamıştı. Yön’e göre sosyalizmin romantik dönemi mutlaka kapanmalıydı. Artık, parlamenter düzen içinde anti-emperyalist bir iktidar imkânsızdı. Mevcut toplumsal yapı hâkimiyetini sürdürdükçe sosyalistlerin halkla bütünleşmesi mümkün değildi. TİP’in seçim tecrübesi romantik bir popülizmin iflasıydı (Atılğan, 2008:193-196). Türkiye'nin hızla kalkınmasını sağlayacak anti-emperyalist bir iktidarın tek yolu olarak "ihtilal" kalıyordu. Millî Demokratik Devrim’in yolunun açılması için 27 Mayıs’ta olduğu gibi askerî müdahalenin sosyal zeminini hazırlayacak muhalefeti örgütlemek gerekiyordu. Sosyal yapı değişmeden parlamenter yolla iktidara gelmek için çabalamak hayalcilikti. Avcıoğlu, parlamenter mücadeleyi esas alan tutumu devrimcilikten ayırmak için, küçümseyici bir vurgu ile “parlamentoculuk” olarak adlandırıyordu (Atılğan, 2008:200-201).

Yön-Devrim hareketinin etkilendiği birçok kaynak bulunmaktadır. İngiltere’de 7 aydın tarafından kurulan İngiliz İşçi Partisi’nin kuruluşunda rolü olan Fabian Sosyalistleri, Yön’ü etkilemiştir (Şener, 2015:82). Hareket, ilerlemenin millî kurtuluş savaşları üzerinden gelişeceğini savunan Şevket Süreyya Aydemir’in merkez-çevre bakış açısından ve Aydemir öncülüğündeki Kadro hareketinden epey etkilenmiştir. Avcıoğlu’nun tarih ve Osmanlı hakkındaki fikirlerinde ise Niyazi Berkes’in etkisi vardır. Avcıoğlu’nun etkilendiği bir diğer düşünür, sömürge durumundan henüz çıkmış milletlerin, kapitalist evreyi atlayarak, Asya Tipi Üretim Tarzı’ndan sosyalizme ulaşmalarının mümkün olduğunu savunan Yves Lacoste’tur. Yön’ün kurucusu Avcıoğlu, 1950’lerin başında Fransa’da, Başbakan Pierre Mendes France’ın meclise karşı güçlü hükümeti savunduğu fikirlerinden etkilenmiş olup bu fikirler, onun, “zinde güçler” olarak adlandırdığı ordu-aydın birlikteliği ile radikal reformlar gerçekleştirecek yönetim modelini tasarlamasında etkili olmuştur. 1950-60’lı yıllarda Mısır, Libya, Suriye, Cezayir, Irak, Sudan gibi Arap ülkeleri ve Peru gibi Latin Amerika ülkelerindeki askerî darbe ile iktidar gelen “ilerici askerî rejim” idareleri, Avcıoğlu’nun etkilendiği kaynaklardandır (Macar, 2002:66). “İlerici askerî rejim” idarelerinin yükselişte olduğu

bu dönemde Yön'e göre, Arap halkının kaderinin yabancı başkentlerde, milletlerarası konferanslarda ya da emperyalizmle iş birliği yapan gericilerin saraylarında dizildiği devirler kesin olarak geçmişte kalmıştı. Arap vatandaşı, ihtilal sayesinde, kendi kaderini kendi belirleme hakkını elde etmişti. Arap vatandaşı, kendi halkının kaderini, kendi verimli topraklarında, büyük fabrikalarında, yüksek barajlarında, büyük gücü sayesinde kendisi tayin edecekti (Yön, 1962m:11). Yön'e göre bu halklar yavaş fakat şuurulu bir biçimde yeni bir ufka doğru yol alıyorlardı. Bu yeni ufuk her toplumun kendi yapısına uygun bir sosyalizm idi. Bu yön sömürgecilik, sefahat ve teknik geriliklerden kurtulmak anlamına gelerek gücünü, sosyal adalet, milliyetçilik ve halkçılıktan alıyordu. Bu yeni akımda dikkat edilecek noktalardan biri henüz genç olan sosyalizmin milliyetçilikle birlikte gelişmiş olmasıydı (Yön, 1962a:16).

Bu çalışmada, Yön hareketinin etkilendiği kaynaklardan biri olan Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki askerî sosyalist rejimlere Yön dergisinin bakışı incelenecektir. İlk bölümde, Yön dergisinin 1961-67 yılları arasındaki tüm sayılarını tarama sonucunda, derginin en çok ilgilendiği ülkeler olduğu tespit edilen Mısır, Cezayir ve Suriye'nin 1950'lerin başından 1967 yılına kadar olan kısa tarihî sürecinden bahsedilecek, sonraki bölümde Yön'ün genel ideolojik çerçevesinin ışığında bu rejimler hakkındaki fikirleri incelenecektir. Bu çalışma, Yön dergisinin yayımlandığı 1961-1967 arası yıllar ve dergide bu dönemde hakkında kayda değer miktarda haber ve yorum yer alan Mısır, Suriye ve Cezayir ile sınırlıdır. Dergi 1967'de yayın hayatına son verdikten sonra, Yön hareketinin mensupları, 1968'de iktidara gelen Irak Baas'ı, 1969'da Libya'da başa gelen Muammer Kaddafi ve aynı yıl Sudan'da iktidarı ele geçiren Numeyri cuntaları hakkında da benzer görüşlerini ifade etmeyi sürdürmüştür. Yön çevresi, fikirlerini eyleme dökebilmek için Cemal Madanoğlu liderliğindeki cunta ile temas kurarak 1971'de bir darbe planına teşebbüs etmiştir. Makalenin dördüncü bölümünde, derginin yayın hayatına son verdikten sonraki dört yıllık dönemde (1967-71) Yön hareketinin faaliyet ve görüşlerinden özetle bahsedilecektir.

Bu çalışmada kullanılan araştırma yöntemi nitel araştırma yöntemidir. Nitel araştırma yöntemi, sosyal ve beşerî bilimlerde yaygın olarak kullanılan, derinlemesine ve detaylı bilgi elde etmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu bağlamda, çalışma, Yön hareketinin 1961-1967 yılları arasında yayımlanan dergilerinde yer alan makaleler, yazılar ve bildirimler gibi birincil kaynakların sistematik ve kapsamlı bir analizine dayanmaktadır. Araştırmada, Yön dergisinin Arap sosyalist rejimlerine yönelik görüşlerini ve bu görüşlerin ideolojik temellerini anlamak amacıyla içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Dergideki makaleler, yazılar ve bildirimler tematik olarak incelenmiş, bu temalar doğrultusunda Yön hareketinin Mısır, Cezayir ve Suriye'deki sosyalist rejimlere bakışı ortaya konulmuştur. Ayrıca, nitel analiz kapsamında tarihsel ve bağlamsal veriler de dikkate alınarak Yön hareketinin dönemin siyasi ve sosyal dinamikleriyle ilişkisi değerlendirilmiştir. Bu yöntem, Yön dergisinin ideolojik duruşunu ve Arap sosyalist rejimlerine bakışını daha derinlemesine ve ayrıntılı bir şekilde anlamayı mümkün kılmıştır.

## 1. YÖN DERGİSİ (1961-1967)

Yön'ün kuruluşu 1957 yılının sonlarında iki genç akademisyen Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal'ın tanışmasıyla başlar. Yükseköğrenimini Paris'te Siyasal Bilimler Enstitüsü'nün ekonomi bölümünde tamamlayan Avcıoğlu'nun dünya görüşünün şekillenmeye başladığı bu yıllarda birçok üçüncü dünya ülkesi bağımsızlık savaşlarıyla sosyalizm yanlısı rejimler kuruyordu. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde araştırma asistanı olan ve burada İktisadi Planlama Üzerine

Siyasi Mekanizma başlıklı doktora tezini yazmakla meşgul olan Mümtaz Soysal ile tanıştı ve onunla yakınlık kurdu. Bu yıllarda muhalif aydınlar Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'ne eklenmiş ve Forum, Akis, Kim, Ulus gibi dergiler etrafında kümelenmişti. Avcıoğlu da kendini bu grubun içinde buldu. Metin Toker'in davetiyle geçtiği Akis'te İsmet İnönü ile tanıştı ve İnönü'nün takdiri ile CHP Araştırma Bürosu'na da davet edildi. CHP Araştırma Bürosu'nda yaptığı bütün çalışmaları kalkınma sorununa odaklanmıştı. 1959 yılına gelindiğinde Forum'un fikrî temellerini hazırlayıp formüle ettiği talepler siyasi ifadesini CHP'nin 14. Kurultay'ında buldu (Atılğan, 2008:36-48). 1961 Anayasası ile gelen çift meclislilik, Anayasa Mahkemesi, Hâkimler Yüksek Kurulu, parti üyesi olmayan cumhurbaşkanı gibi yeniliklerin CHP'nin darbeden bir yıl önce demokratik bir düzene geçiş için şart olarak sunduğu ilkeler olan İlk Hedefler Beyannamesi ile benzerliği dikkat çekiciydi (Tanör, 2012:355-356).

İlhan Selçuk, Avcıoğlu ile 1958'den beri bir dergi çıkarma düşüncesinde olduklarını fakat 27 Mayıs öncesi sosyalist bir yayının yaşamasının imkânsız olduğunu anlatır. Yön, 20 Aralık 1961'de yayımlanmaya başlamış ve ilk sayılarında Yön Bildirisi'ni yayımlamışlardır. Yön hareketinin manifestosu niteliğindeki bu bildiriye çoğunluğu, akademisyen müfettiş, mühendis, öğretmenlerden oluşan kamu görevlisi 1042 kişi imzalamıştır (Özdemir, 1993:47-52). Yön Bildirisi'ne göre çağdaş medeniyet seviyesine erişmenin yolu ancak ekonomik kalkınmadan ve millî üretim düzeyini yükseltmekten geçiyordu. Batı'nın üretim düzeyine yaklaştığımız sürece Atatürk'ün Batılılaşma hedefine ulaşılabilirdi. Üretim arttıkça, toplumsal yapı değişecek akılcı düşünce kitlelere yayılacaktı (Yön, 1961:12-13). Yön, Haziran 1963'te sıkıyönetim tarafından kapatıldı. Muhtemelen 21 Mayıs 1963'te Albay Talat Aydemir'in darbe girişimiyle direkt bağlantısı olmasa da düşünceleriyle ve siyasi çizgisiyle darbe teşebbüsünde etkili olduğu düşünülmüştü. 25 Eylül 1964'te yeniden yayına başlayan Yön, 30 Haziran 1967 tarihli 222. sayısına kadar yayını sürdürdü (Özdemir,1993:53-56; Hürkan, 2006:43-46).

Yön hareketine göre; Türkiye'nin temel sorunu iktisadi kalkınmaydı. Politik bunalım ekonomik bunalımın bir neticesiydi. Bundan dolayı Türkiye'ye yön verebilecek kesimler hızlı ekonomik kalkınmayı sağlayacak Atatürkçü çizgide bir program çerçevesinde bir araya gelmeliydi. Emperyalizme karşı bağımsızlık savaşı veren çoğu az gelişmiş ülkede olduğu gibi Türkiye'de ekonomik kalkınmayı sağlayacak yegâne yol sosyalizmdi. Sosyalizm; Kemalizmin devletçilik, milliyetçilik, halkçılık ve inkılapçılık ilkelerinin en tabii neticesiydi. Yapılması gereken şey bu ilkeleri günün koşullarına göre yeniden tarif etmektir (Atılğan, 2008:52).

## **2. ARAP SOSYALİST HAREKETLERİ**

Yön'ün ilgi gösterdiği hareketler içinde Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki sosyalist akımlar başı çekiyordu. Yön dergisinin tüm sayıları incelendiğinde bu ülkeler içerisinde en çok Nâsır tarafından yönetilen ve özellikle 1961-64 döneminde yoğun sosyalist reformların yapıldığı Mısır ve 1961'de bağımsızlığını yeni kazanan ve sosyalist bir yön izlemeye karar veren Cezayir vardır. Bunların dışında da Baas iktidarı altında olan fakat üst üste gerçekleşen rejim içi darbelerle bir hükümet buhranı yaşayan Suriye'den de kayda değer şekilde bahsedilmiştir. Bu bölümde bu üç ülkenin 1950'lerin başından Yön'ün son yayınlandığı yıl olan 1967'ye kadarki tarihinden kısaca bahsedilecektir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere ile Mısır arasında, Mısır'ın hâkimiyet haklarına sınırlamalar getiren 1936 anlaşmasının revize edilmesi isteklerine İngiltere'nin yanaşmamasından kaynaklı bir ihtilaf baş göstermekteydi. Meclise egemen olan büyük toprak sahibi idareci zümreye karşı toplumdaki tepki artıyordu. Aynı şekilde Kral Faruk da şahsi yaşamı ve 1948-1949 Arap-İsrail savaşı mağlubiyeti nedeniyle tepkilerin odağındaydı. Bunun bilincinde olan Faruk halkın güvenini kazanmak için bir dizi siyasi hamle başlattı. Ocak 1950'de rakibi Nahhas'ın geri dönmesine izin vererek Vefd Partisi'nin seçim galibiyeti almasının yolunu açtı. Faruk-Nahhas iş birliği ilk iş olarak 1936 anlaşmasını iptal etti. Bununla da yetinmeyerek sabotaj ve gerilla saldırıları yapan Müslüman Kardeşler, komünistler gibi grupları el altından destekledi. Bu gruplar İngiliz ordusunu hedef aldı. Bu çatışmalar sürerken İngiliz güçlerinin İsmailiye'de 50 polisi öldürmesi tarihe Kara Cumartesi adıyla geçen bir halk isyanına neden oldu. İngiliz mallarının yanı sıra Mısır'daki egemen zümrenin simgeleri olarak değerlendirilen ticaret merkezleri, sinemalar, gece kulüpleri gibi mekânlar hedef alındı. Güvenlik güçleri olaylara geç müdahale edebildi ve bu güvenlik zafiyeti nedeniyle Faruk ve Nahhas birbirlerini sorumlu tuttu. Faruk, Nahhas hükümetini görevden aldı. Yerine atadığı Ali Mahir'in iktidarı beş hafta sürdü. Kısa bir zaman diliminde 4 farklı hükümet değişmesi Hür Subaylar'ı rejimi devirmek için cesaretlendirdi. Sembolik bir lider ve saygın bir kişi olarak düşündükleri Tümgeneral Muhammed Necib'e teklifte bulunarak Şubat 1952'de Hür Subaylar Yürütme Komitesi'nin başına getirdiler (Cleveland, 2008:336-338; Mansfield, 2012:344-347).

Kral Faruk'u deviren Hür Subaylar 1940'lardan itibaren Albay Cemal Abdünnâsır öncülüğünde başlarda dokuz sonradan on dört kişilik bir yürütme kurulu etrafında gizlice teşkilatlandılar (Cleveland, 2008:338). İdeolojiden ziyade vatansever hisler etrafında bir araya gelmişlerdi (Dupont vd., 2016:317). Hür Subaylar yürütme organı olarak Devrim Komuta Konseyi (DKK) kurdular. DKK, ilk olarak muhaliflerini hedef alıp iktidarını pekiştirmeye karar verdi (Cleveland, 2008:339). Kral Faruk sürgüne gönderildi ve yakın çevresi ile Vefd yöneticileri casusluk gibi suçlamalarla tutuklanıp hapse mahkûm edildi. 1953 Ocak ayında bütün siyasi partiler kapatıldı. Geçici anayasa ile iktidar üç yıl süreyle DKK'ye verildi (Mansfield, 2012:347-348). Necib, cumhurbaşkanı ve başbakan; Nasır içişleri bakanı oldu. Diğer DKK mensuplarına hükümette bakanlık verildi. Askerler devletin kontrolünü tam olarak ele geçiriyorlardı. 1946-1952 dönemi devlet idarecilerine siyaset yasağı getirilmesi tepkilerin odağındaki eski yönetici sınıfın yerini toplumun başka kesimlerinin doldurmasına olanak verdi. Kapatılan siyasi partilerin yerini Kurtuluş Hareketi ismiyle kurulan parti dolduracaktı. Rakiplerin saf dışı bırakılmasında sıra Cumhurbaşkanı Necib'e gelmişti. Önceden düşünüldüğü gibi sembolik bir cumhurbaşkanı olmayan ve Nasır ile fikri ayrılıkları olan Necib, Kasım 1954 ayında Müslüman Kardeşler ile ilişkilendirilerek ev hapsine alındı. Müslüman Kardeşler ihtilalde payı oluşu için yeni rejimde hak iddiası olan kimi Hür Subaylar ile ilişki içinde bir gruptu. Bir Müslüman Kardeşler mensubunun 1954'te Nâsır'a suikast girişiminde bulunması Nâsır'a iktidar için en büyük rakibi ve ülkenin en büyük halk hareketi olan bu grubu temizleme fırsatı verdi. Müslüman Kardeşler yasaklandı, 6 lideri idam edildi, binlerce mensubu hapsedildi (Cleveland, 2008:340-341; Mansfield, 2012:349).

Nasır ilk iş olarak toprak reformu yasası çıkardı. Artık bir kişi en çok 200 feddan<sup>3</sup> toprağa sahip olacak ve fazlasını devlet ve 5 feddandan az toprak sahipleri paylaşacaktı. Böylece toprak sahibi hâkim sınıfın etkinliği azaltılacaktı. Nâsır'ı cumhurbaşkanlığına getirip geniş yetkiler veren

<sup>3</sup> 1 feddan yaklaşık 4200 metrekaredir.

1956 tarihli yeni anayasa ile 350 sandalyelik parlamento kuruldu. Nâsır meclise seçilecek milletvekili adaylarını denetleyerek onaylayacaktı. Ülkenin tek partisi konumundaki Kurtuluş Hareketi yerini Millî Birlik'e bıraktı (Mansfield, 2012:348-349; Cleveland, 2008:342).

Nâsır, Temmuz 1954'te İngiltere'ye 1936 tarihli anlaşmanın değiştirilerek yirmi ayda askerlerini çekmesini kabul ettirmeyi başardı (Dupont vd., 2016:318). Üs, İngiliz firmalarıyla mukavele yapılarak sivil bir kadroya 7 yıllığına kiralandı. Son Britanya askerleri 31 Mart 1956'da ayrıldı (Mansfield, 2012:351). Nâsır, diplomasi yoluyla önemli bir zafer elde etmişti (Cleveland, 2008:343). Mısır, Asvan'da yeni bir baraj yapmaya karar verdi. ABD ve İngiltere ile 70 milyon dolarlık bir anlaşma imzalandıysa da sonradan Mısır, kendi ekonomisinin bu çapta bir proje için yetersiz olduğunu söyleyerek anlaşmadan vazgeçti. Nâsır, 1952 darbesinin 4. yıl dönümü etkinliğinde devasa bir halk kitlesine Süveyş Kanal Şirketi'ni millileştirdiğini ve kanaldan elde edilecek gelirin Batılıların reddettiği kalkınma projelerinde değerlendirileceğini duyurdu. Batı emperyalizminin simgesi Süveyş Kanalı'na el konulması, Arap dünyası ve az gelişmiş ülkelerde dikkat çekerken ABD ve İngiltere'yi de öfkelenirdi (Cleveland, 2008:345; Mansfield, 2012:363-364). İngiltere Başbakanı Anthony Eden, bu kararı hırsızlık olarak gördüğünü söyledi (Cleveland, 2008:346). İsrail 29 Ekim 1956'da Sina'yı işgal etti. Hemen ardından Britanya ve Fransa, Mısır'a ve İsrail'e çatışmayı bitirmelerini talep eden bir ultimatö verildi. İsrail kabul ederken, Mısır geri çevirdi. Bunun üzerine İngiliz ve Fransız güçleri Mısır havaalanlarını bombaladı ve Port Said'e çıkartma yapıp şehrin kontrolünü ele aldılar ve Kanal boyunca doğuya ilerlediler. Dünya kamuoyunun karşı olduğu bu işgal ABD'nin girişimleriyle durdu. ABD, İngiliz askeri depolarının idaresini Mısır'a bırakarak İsrail'in çekilmesini sağladı. Nâsır, İngiliz ve Fransız mülklerine el koyup binlerce İngiliz ve Fransız'ı sınır dışı etti (Mansfield, 2012:365-366). Nâsır, Mısır'ın askeri mağlubiyetini diplomatik bir zafere çevirerek Arap dünyasındaki desteğini pekiştirdi (Cleveland, 2008:347; Hourani, 2013:427). Arap dünyasında evlere Nâsır'ın resimleri asılıyor (Dupont vd., 2016:332), Kahire radyosunun Arapların Sesi kanalı tüm Arap toplumlara Nâsır'ın görüşlerini duyuruyordu (Mansfield, 2012:370).

Nâsır için Süveyş Krizi, Mısır'a yönelik esas tehdidin Sovyetlerden ziyade Batı'dan geldiğinin kanıtıydı. Bu durum ABD ile Mısır'dan askerî bir destek alan Suriye arasında bir gerginliğe yol açtı. İki devlet ittifaktan öte birleşik bir devlet kurmaya karar verdiler. 1 Şubat 1958 tarihinde Mısır ve Suriye birliği Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) adıyla birleşti. BAC için Mısır'ın politik rejimi esas alındı. Baas dâhil tüm Suriye partileri kapatılarak Mısır'ın tek partisi Millî Birlik'e bağlandı (Dupont vd., 2016:333). Birleşme talebi komünistlerin muhtemel bir darbesinden çekinen ve birleşmenin bunu önleyeceği inancındaki Suriye Baas Partisi'nden gelmişti (Cleveland, 2008:349). Arap milletini tek devlet çatısında birleştirmeyi ülkü edinen Baas düşüncesi ve Nâsır'ın liderliğinin Arap ülkelerini birliğe çekebileceğini, Mişel Eflak'ın fikirlerinde bahsettiği Arap yeniden doğuşunu hayata geçirebileceğini temenni ediyorlardı (Cleveland, 2008:362-363). Fakat birleşmenin üzerinden çok süre geçmeden uyumsuzluklar baş gösterdi. Nâsır, Suriye hakkında az bilgiye sahipti. Mısır'a nazaran daha zengin, az nüfuslu ve kozmopolit olan Suriye idare edilmesi güç bir ülkeydi. Nâsır, iki Suriyeliyi başkan yardımcısı görevine getirse ve birkaç Suriyeli ismi bakan olarak görevlendirmiş olsa da yönetim kademelerine büyük oranda Mısırlıları atadı, yürütme ve yasama erklerini büyük ölçüde kendi kontrolünde tuttu. Suriye'deki toprak sahipleri, ticaret ve iş dünyası Mısır tarafından sosyalizme ve toprak reformuna zorlanmasına karşıydı (Mansfield, 2012:374-375). Suriye'yi yönetmeye gelen Mısırlıların küstahlıkları Suriyelileri rahatsız ediyordu.

Bir Suriyeli general o günleri, "Suriye'deki her Mısır subayı, sanki Cemal Abdünnâsır gibi davranıyordu," şeklinde anlatacağı (Cleveland, 2008:349). Birleşik Arap Cumhuriyeti deneyimi 28 Eylül 1961'de Suriyeli subayların darbesiyle sona erdi (Mansfield, 2012:376). Bütün Arap devletlerine açık olan Birleşik Arap Cumhuriyeti Lübnan, Ürdün ya da Irak'ın katılımını sağlayamadığı gibi Suriye'yi de birlikte üç yıl tutabilmişti. Mısır, BAC adını 1971'e dek kullanmayı sürdürecekti (Dupont vd., 2016:337).

Suriye'de ortaya çıkan Baas ideolojisi Ortodoks Hıristiyan Mişel Eflak ve Sünni Müslüman Salahaddin el-Bitar'ın 1930'larda Paris'teki öğrencilik günlerinde milliyetçilik ile sosyalizmin bazı unsurlarının sentezlenmesiyle ortaya atılmıştı. Suriye'ye dönüp 1946'da Baas Partisi'ni kurdular. Partinin ideoloğu olan Eflak Arap milletinin tek bir devlette birleşmesi idealini savunuyordu (Cleveland, 2008:361-362). Başlarda neredeyse bir münazara kulübü gibi kurulmasına rağmen iki genç öğretmen Eflak ve Bitar genç kuşakta kayda değer bir taraftar kitlesi edindi. Mecliste az sandalyesi varsa da orduda önemli kademedeki subaylarla irtibatı vardı. 1956'dan itibaren bütün hükümetlerde görev almaya başladılar (Mansfield, 2012:369). Yukarıda bahsedilen Mısır ile denenen Birleşik Arap Cumhuriyeti tecrübesi üç yıl içinde başarısızlıkla sonuçlandı. Birlikten ayrılışın ardından Suriye'de üst üste Baas içi darbeler yaşanacaktı. 1963'teki darbeden itibaren Suriye'de araştırmacılar tarafından "Neo-Baas" olarak adlandırılan bir akım baş gösterdi. Bu akım Eflak ve Bitar'ı Arap Birliği lehinde Suriye halkının ideallerinden vazgeçmek ve İsrail ile mücadelede yetersiz kalmakla itham ediyor ve yoğun olarak kırdan, ordudan, Dürzi ve Nusayri azınlıktan destek görüyordu (Dupont vd., 2016:339). 1966'da Mısır'la anlaşmaya başlayan Suriye'ye daha radikal olan Nasır'dan hoşlanmayan "Neo-Baas" çizgisi ordudaki gücüne dayanarak darbe yaptı (Mansfield, 2012:386). Baasçılıkta artık Arap birleşme projelerinin sonuna geliniyordu. 1966 darbesiyle partinin Irak ve Suriye hizipleri tamamen ayrılmış kendi yollarını izlemeye başlamıştı. Suriye Baas'ı Nusayri azınlığı baskın olduğu bir Esed diktasına, Irak Baas'ı Sünni azınlığın baskın olduğu bir Saddam diktasına dönüştü. Arap dünyasının birliği için kurulan Baas, tam tersi istikamette yol aldı (Dupont vd., 2016:340).

1961'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonra Nâsır, sosyalizmin bir kısım unsurların esas alarak yeni bir siyasi ve ekonomik program geliştirip ismini "Arap sosyalizmi" koydu. Sosyalist reformların çoğu 1961-1964 döneminde yapıldı. Uluslararası şirketler, bankalar, ithalat şirketleri millileştirildi. Sanayii önceleyen beş yıllık kalkınma planı açıklandı. 1960'larda tekstil, gıdada sanayi üretimi arttı. Yeni bir toprak reformuyla 1961'de bir aile 100 feddan toprak sahibi olabilecekti. Suriye'nin birlikten ayrılışını Suriye burjuvazisinin rahatsızlığına bağlayan Nâsır, bunun bir benzerini Mısır burjuvasının da yapabileceğini düşünüp önleyici bir tedbir olarak binden fazla en varlıklı aile mülklerine el koydu. Arap sosyalizminin açık bir biçiminde ideolojik çerçevesini çizmek için sendikaları, meslek örgütlerini ve diğer kanaat önderleri ile Millî Halk İktidarları Kongresi'ni topladı. 1962'de 30.000 kelimelik Millî Yasa açıklandı. Bu yasa, Yugoslav tipi Marksçılıktan, Avrupa refah devleti sosyalizminden ve Mısır ve Arap-İslâm kültüründen etkilenimler taşıyordu. Millî Yasa, Mısır'ı Arap devriminin önderi olarak değerlendiriyordu. Mısır'a atfedilen devrimi Arap dünyasına yayma, Arap ülkelerindeki gerici unsurlarla mücadele rolleri diğer Arap ülkelerinin tepkisini çekti. Mısır'ın tek partisi konumundaki Millî Birlik'in yerini bu tarihten itibaren Arap Sosyalist Birliği (ASB) adındaki yeni bir yapı üstlenecekti. Nâsır gücü paylaşmaya yanaşmıyordu ve çoğu yetkiyi kendinde toplamıştı. Meclis ve siyasi parti teşkilatlanma bu sebeple göstermelik kalıyordu. Nasır idaresi için 'güdümlü demokrasi' ve 'yumuşak yürekli diktacılık' gibi



nitelemeler yapıldı. 1966'da ASB genel sekreteri, amaçlarının 'kitlelere doğru rehberlik yapmak' olduğunu duyurmuştu ki bu da halkın siyasi katılımının ancak rejimin tepeden denetlemesiyle genişleyebileceği anlamına geliyordu (Cleveland, 2008:351-355; Mansfield, 2012:377-379).

Cezayir'in bağımsızlık sonrası sosyalizme yönelme sürecinden bahsedilecek olursa, 1954'te Cezayirliler Millî Kurtuluş Cephesi'ni (FLN) kurmuş ve Fransa'dan bağımsızlığın ilk fitilini ateşlemişlerdi. Bağımsızlık savaşı 1957'de askerî anlamda en hararetli dönemine girdi. Eylemlerini Fas, Tunus ve Kahire'den komutan eden FLN, 1958'de Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ni (GPRA) ilan etti. Dünyadan aldığı diplomatik desteklerle müzakereler icra etti. Bu sırada Fransa'da bir rejim değişikliği oldu ve De Gaulle 1958'de cumhurbaşkanına geniş yetkiler veren bir anayasayla yeniden cumhurbaşkanlığına seçilerek Beşinci Cumhuriyet'i ilan etti. De Gaulle'ü yeniden başa getirenler nüfuzunu Cezayir'deki Fransız etkisini güçlendirmek için kullanacağını düşünse de De Gaulle Cezayirlilerle müzakere yoluna gitti (Hourani, 2013:430-432). 1958'de Fransa'da başa geçen Charles de Gaulle, Cezayir'i kaybetmemek için bazı reformlar yapsa da Millî Kurtuluş Cephesi bağımsızlık mücadelesinin sürdürdü. Bu sırada Afrika'daki sömürgeler ardı ardına bağımsızlıklarına kavuşuyordu. Fransa, Cezayirli milliyetçi liderler ile Haziran-Temmuz 1960'ta görüşmeler yaptı. Millî Kurtuluş Cephesi içinde çeşitli ihtilaflar ortaya çıktı ve bir neticeye varılmadan dağılan Ağustos 1961'taki Trablus kongresinin ardından geçici hükümetin liderliğine sosyalist eğilimli Yusuf bin Hadde geldi. 18 Mart 1962'de anlaşmaya varıldı, ateşkes ilan edildi. 1 Temmuz 1962 tarihli referandumda halkın yüzde 91'i bağımsızlık lehine oy kullandı (Dursun, 2023).

Mart 1962'deki Evian Antlaşmaları ile Cezayir bağımsızlığını ilan etti. Bağımsızlık savaşı sırasında dondurulan fikir ayrılıkları ve hizipçilik bağımsızlık ilanı sonrası gün yüzüne çıktı. Cezayirli önderler 27 Mayıs-7 Haziran 1962'de Libya'nın Trablus kentinde yeni kurulan ülkenin siyasi ve iktisadi programını belirlemek için toplandığında Ahmet bin Bella, GPRA başkanı Yusuf bin Hadde iki siyasi rakip olarak karşı karşıya gelmişti. Bella, GPRA'nın yerine Siyasi Büro kurarak iktidar mücadelesinde bir hamle yaptı. 1 Temmuz 1962'deki halk oylaması ile 6,034 milyon oydan 5,994 milyon kişinin kabul oyu ile bağımsızlık onaylandı (Stone, 1997:43; Stora, 2001:121-124). Yusuf bin Hadde ise Bella'ya karşı GPRA'yı Kabiliye'nin başkenti Tizi Vuzu'da kurdu. Hadde'nin güçlü Milli Kurtuluş Ordusu (ALN) başkomutanı Huvari Bu Medyen'i görevden alması Bu Medyen'in Bella'ya destek açıklamasına neden oldu. Hadde, karşısında birleşen ittifakın karşı konulamaz olduğunu düşündü ve 28 Temmuz'da Siyasi Büro'yu tanıdı. Büro ve GPRA, Millî Meclis seçimleri için 196 adaylık bir listeye üzerinde mutabakata vardı. Ancak Bella, muhalif komutanlarının mukavemetiyle karşılaştı. 30 Ağustos-4 Eylül arasındaki çatışmalarda 15 bin kişi öldü. İsyanın bastırılması Bella'nın, Hadde'yi dışarıda bırakan yeni bir Millî Meclis aday listesi hazırlayarak GPRA'yı daha da dışlamasına olanak verdi. Halkın %99,5'i listeyi onayladı. 25 Eylül'de toplanan Meclis Ferhat Abbas'ı cumhurbaşkanı ve Bin Bella'yı başbakan olarak seçti. 8 Eylül'deki halk oylaması ile kabul edilen anayasa ile Cezayir, FLN'nin tek yasal siyasi parti olduğu sosyalist tek parti rejimi olarak yeni yolunu çizdi (Stone, 1997:44-45). Tek parti rejimi yavaş yavaş pekişiyordu. Yeni hükümette son GPRA'dan tek bir üye bile yoktu. Cezayir Komünist Partisi 29 Kasım 1962'de, Muhammed Budiaf'ın Sosyal Devrim Partisi (PRS) Ağustos 1963'te kapatıldı. 17 Mayıs 1963'te Albay Huvari Bu Medyen başbakan yardımcılığına getirildi. 14 Ağustos'ta Ferhat Abbas, Bella'nın yeni anayasa planına muhalif olduğundan Kurucu Meclis'in işlevsizleştiğini düşündüğünden Cezayir başbakanlığından istifa etti. Yeni anayasa 28 Ağustos'ta meclis tarafından 8

Eylül'de ise halk oylaması ile kabul edildi. 15 Eylül 1963'te Ahmed bin Bella, cumhurbaşkanı seçildi (Stora, 2001:131-133).

Bağımsızlık sonrası ülkenin gelir kaynaklarının yaklaşık yarısını sağlayan 900 bin Avrupalı Cezayir'i terk etti (Stora, 2001:124). 12 Mart 1963'te Ahmed bin Bella, Avrupalıların ülkeyi terk etmesi sonucu boş kalan sanayi ve tarım işletmelerinin kamulaştırıldığını duyurdu (Stora, 2001:133). Aynı yıl Cezayir ile Fas arasında bir sınır çatışması baş göstermişti. Fas, demir cevheri zengini Gara Cebille başta olmak üzere Batı Cezayir Sahra'sının önemli bir kısmında hak iddiasında bulununca Ekim 1963'te Hassi-Beyda ve Tincub civarında silahlı çatışmalar çıktı. Bu savaş Etiyopya'nın 29-30 Ekim 1963'teki Bamako Konferansı'ndaki arabuluculuğu ile anlaşmaya varılan bir ateşkes ile 5 Kasım'da statükoya dönüşle sona erdi (Stora, 2001:135; Stone, 1997:47).

Bin Bella, savunduğu ideoloji ve rejimin oturmasında siyasi rakiplerini saf dışı etmenin ve kendi otoritesini sağlamlaştırmanın önemli olduğunu düşünüyordu. Bu kapsamda rakiplerini ötekileştirdi kilit mevkilere kendi adamlarını getirdi. Bella'nın anayasa tekliflerine muhalefet eden Siyasi Büro başkanı Muhammed Hıdır, Mart 1963'te İsviçre'ye sürgüne yollandı. Sosyalist Devrim Partisi'ni kurmak için FLN'den ayrılan Muhammed Budiaf 25 Haziran 1963'te tutuklandı. Birçok muhalif kendi inisiyatifi ile geri çekilmeyince görevden alındı veya tutuklandı (Stone, 1997:46; Stora, 2001: 139-140). Bir diğer muhalif Hocine Ait Ahmed'in Sosyalist Güçler Cephesi (FFS) 29 Eylül'de direniş ilan etti. Bella, Ait Ahmed'i Fas ajanı olmakla suçladı. Şubat 1964'te FFS, Bella'ya suikast girişimi dâhil saldırılarda bulundu. Bir yandan da Siyasi Büro üyesi Albay Muhammed Şabani silahlı isyan başlattı. Şabani Eylül 1964'te idam edildi. Bella rejimi öyle bir hâl almıştı ki yalnızca dar bir destekçi grubuna dayanıyordu. İktidarın dar bir grubun elinde yoğunlaşması ve kayda değer bir siyasî tabanın yokluğu kontrolünü tam olarak ele geçiremediği genelkurmay karşı savunmasız bıraktı (Stone, 1997:47-49). Savunma Bakanı Bû Medyen, 1964'ün sonlarında Bella'yı alaşağı etmek için bir darbe hazırlığına başladı. 19 Haziran 1956 sabah saat 1.30'da yapılan askerî darbe ile Ahmed bin Bella tutuklandı. İnsanlar sokaktaki tankları Gillo Pontecorvo'nun yönettiği ve 1966 Venedik festivalinde Altın Aslan ödülünü alacak olan Cezayir Savaşı filminin çekimleri olduğunu zannetmişti. Çok az kişi Bella'nın devrilmesinin yasını tuttu. Bella, 1979'a kadar hapiste kalacaktı (Stora, 2001:141; Stone, 1997:50; St John, 1968:290).

Albay Bû Medyen, icra yetkisini üstlenecek darbeye rol alan küçük subay grubunun çekirdeğini oluşturduğu Devrim Konseyi'ni kurdu. Bu Medyen, muhtelif odaklardan yönelebilecek muhalefeti onları hükümete dâhil ederek engelledi. FLN'nin Siyasi Büro'sunun tüm üyelerine sandalye teklif etti. Konseyde darbeye katılan komutanlara ek olarak genelkurmay başkanı, görevdeki ve eski dokuz vilayet komutanı ve Bella hizbinin iki eski mensubu yer alıyordu. Bu Medyen, aynı anda cumhurbaşkanı, başbakan ve savunma bakanlığı koltuğuna oturdu (Stone, 1997:50-51; Stora, 2001:141-144).

### **3. YÖN HAREKETİNİN GÖRÜŞLERİYLE ARAP SOSYALİST REJİMLERİ**

Yön hareketinin siyasi çizgisi incelendiğinde Yön yazarlarınca kullanılan batıcılık, milliyetçilik, sosyalizm, laiklik, halkçılık, bağımsızlık, kalkınma gibi kavramların birbirini tamamlayan ve adeta birbirinin içine geçmiş kavramlar olduğu görülür. Yön hareketi Soysal'ın deyimiyle "insanın insan tarafından, milletin milletler tarafından sömürülmesine, devletlerin özel çıkarlar için devletlere saldırmasına" karşıdır. Bu nedenle batılılığı ve batıcılığı, Batı'dan bağımsız

olmak, milliyetçiliği de devrimci olmak şeklinde yorumladılar. Yön'e göre milliyetçilikten yoksun bir batıcılık millî ihanettir. Avcıoğlu'na göre, milliyetçi iç ve dış kapitalizmin önüne dikilen insandır. Milliyetçiliğin ilk ve vazgeçilmez şartı tam bağımsızlıktır (Özdemir, 1993:191-192). Çağımızda tam bağımsızlık sosyal devrim vasıtasıyla olur. Sosyal devrim ise ancak tam bağımsızlık çerçevesinde uygulanabilir. Avcıoğlu, millî ve sosyal hareketin bir fermuarın dişleri gibi birbirine kenetlendiğini söyler (Avcıoğlu, 1967b:3). Avcıoğlu için az gelişmiş memleketler arasında bulunan Türkiye'de, özgürlük ve sosyal adalet çerçevesinde hızlı kalkınmayı başaracak tek yol sosyalizmdir (Avcıoğlu, 1962b:3). Devletçilik, toplumcu bir felsefenin ayrılmaz bir parçası, onun bir icra aracı olması bakımından ehemmiyet taşır. Devletçilik, toplumun adalet duygusunu incitmeden sermaye biriktirmenin ve kalkınmanın yegâne yoludur (Aren, 1962a:15). Avcıoğlu'na göre demokrasi eğer halkın hâkimiyetine dayanan bir rejimse, halkçılığı ana prensiplerinden biri olarak gören sosyalizmin, gerçek anlamda bir demokrasiyle sorunu olmaması gerekir. Tarihteki bütün ekonomik modeller arasında halkı ön plana alan tek sistem sosyalizmdir. Diğer alternatifler halka ve halkın refahına hep dolaylı yollardan gitmekte; mesela, bazı kişilerin zenginleşme isteklerinden ve kâr niyetlerinden nihayetinde toplumun da faydalanmasını ispata çalışmaktadırlar. Sosyalizm ise böyle dolaylı yollara sapmadan iktisadi hayatın işleyişinde halkla doğrudan bağlantılar kurmakta, her işi topluma göre ve toplum için ayarlamaktadır. O hâlde, karşılaştırıldığında, gerçek anlamında bir demokrasi ile sosyalizm aynı şeydir (Soysal 1962:3).

### **3.1. Devrimci Millî Kalkınma**

Avcıoğlu'na göre üç tip kalkınma yolu vardır: Proletarya hegemonyası temeline dayanan komünist kalkınma yolu, tutucular koalisyonunun bileşeni olan sınıflara dayanan Amerikan tipi kalkınma ve tutucular koalisyonu haricindeki geniş bir kitle hareketine dayanan millî devrimci kalkınma yolu. Millî devrimci kalkınma, proletarya hegemonyası olmadığı için birinci yoldan, tutucular koalisyonuna karşı bulunduğu için de ikinci yoldan ayrılmaktadır. Genellikle küçük burjuva çevrelerden gelen milliyetçi aydınlar bu kalkınma türünde ön plandadır. İki tipe de, ama daha çok Amerikan tarafına kayması muhtemel bu kalkınma tipi, anti-empyralist savaş sonrası elde edilen millî bağımsızlığın iktisadi bağımsızlıkla birlikte hakiki bir bağımsızlık haline gelmesi için elzemdir. Bu kalkınma yolu ana hatlarıyla şöyledir (Avcıoğlu, 1976:1091-1092): Kamu sektörü iktisatta daimî bir pozisyona sahiptir. Kamu sektörünün büyüme hızı özel sektörden hızlıdır. Bu nedenle kamu sektörü bütün ekonomide egemen duruma gelmektedir. Stratejik olarak nitelenebilecek bazı üretim kolları devletin elindedir. Bu alanlarda kamu sektörü hâkimiyeti hızlı bir biçimde icra edilmektedir. Bu şekilde tekelci karakterdeki yerli ve yabancı sermayenin alanı daraltılmaktadır. Orta çağ kalıntısı sınıfların tasfiyesi ve tarımsal kalkınma için köklü bir toprak reformu zorunludur. Sanayileşme, temel sanayilerin kurulmasına ve kamu sektörü egemenliğine dayalı olmalı ve planlı olarak iktisadi bağımsızlığını sağlam temellere oturtmak amacını taşımaktadır. Kaynakların mali ve fiziki planlamasına dayanan geniş kapsamlı ve gerçekleştirilmesi zorunlu plan bu kalkınmanın türünün önemli bir aracıdır. Ekonomik bağımsızlık kalkınmanın vazgeçilmez koşuludur. Ekonomik bağımsızlığın inşası için toplumsal yapı değişikliğini sağlayacak biçimde kökü dışarıda toplumsal odakları etkisizleştirmek gerekir. Bunun için de bütün ilerici ve milliyetçi güçler Millî Cephe'de iktidar savaşına girip galip gelmelidir. Millî Cephe iktidarı, evvela 1954 tarihli petrol ve yabancı sermayeye ilişkin kanunları kaldırmalı ve yabancı şirketleri tasfiye etmelidir. Dış yardımlar reddedilmeli ve borçları uzun vadeli bir borçlanma planına bağlanmalıdır. Siyasi, ekonomik ve mali düzlemde bütün bağımlı ilişkiler tasfiye edilmelidir. Dış ticaretin belli başlı kalemleri devletleşmelidir. Kalkınmanın bu temel koşulları sağlandıktan sonra yapısal iktisadi

dönüşümlere uygun halkçı devletçi ve devrimci bir ekonomi politikası mümkün olacaktır. Bu düzen sanayileşmeye yönelik iç ve dış tehditlerden kurtarılmış bir millî özel sanayinin yeşermesine ve daha çok sermaye ve yatırım imkânına yol açacaktır (Avcıoğlu, 1965a:8-9). Sadun Aren'e göre kalkınmada plancılık esas olmalıdır. Plancılık yalnızca işlerin daha sağlıklı yönetilmesini sağlayan bir yöntem olarak görülmemelidir. Plancılık, bugüne değin iktisadın işleyişine veya yerleşmiş yöntemlere terkedilmiş olan bazı önemli kararların artık açık ve bilinçli bir biçimde alınmasına bizi zorlamaktadır (Aren, 1962b:7).

Orta Doğu'da kalkınma politikalarının temel enstrümanı toprak reformu yasalarıydı. Mısır'da 1952'de, Irak ve Suriye'de 1958'de, İran'da 1962'de yürürlüğe konan bu politikalar tedricî bir biçimde icra edildi (Dupont vd., 2016:348). Mısır'da Nâsır iktidara geldiğinde toprak sahiplerinin %4'ü, ülkenin tarım arazisinin %35'ine, öte yandan toprak sahiplerinin %94'ü ise tarım arazilerinin %35'ine sahipti. Kişi başı ortalama olarak ilk kategoridekiler 170 feddan, ikinci kategoridekiler 0,8 feddana sahipti (Cleveland, 2008:336). Nâsır iktidara gelir gelmez çıkardığı yasa ile kişi başı tarım arazisini 200 feddanla sınırladı. Fazlasını ise devlet ve 5 feddan altı toprak sahipleri paylaşacaktı. Çiftçilerin yalnızca onda biri bundan yararlansa da tarımsal gelirden büyük bir düşüş olmadığından diğer ülkelere örnek oldu ve yıllardır siyasi ve iktisadi reformların önünde set olan toprak sahiplerini zayıflattı (Mansfield, 2012:348-349; Cleveland, 2008:342; Dupont vd., 2016:348). İktidarın ilk yıllarında sosyalizmi ideolojiden ziyade pragmatik saiklerle benimseyen Nâsır, 1962'de sosyalizmin kimi unsurlarını Arap-İslam kültürü ile sentezlediği "Arap sosyalizmi" ismini taktıkları ideolojiyi duyurdu (Cleveland, 2008:351). Nâsır ilk yıllarında özel sermayeye kimi teşvikler verse de Mısır yatırım sermayesi için cazip değildi. Para bulmakta güçlük yaşayan Nâsır, Mısır'ın tesislerinin çoğunu almaya yöneldi. Nâsır'ın ekonomisi sınıf çatışması temelli bir Marksizm değil, para bulma gereksinimine dayanan bir devlet kapitalizmiydi. 1961-1964 dönemi çıkan kararnamele ile yabancı şirketler, bankalar, sigorta şirketleri, ithalat şirketleri vb. pek çok şirket millîleştirildi. Bir iktisadi planlama kurumu oluşturuldu. Mısır 1960'da ilk 5 yıllık kalkınma planını ilan etti. Sanayii merkeze alan bu planla 1960'larda tekstil ve gıdada sanayi üretimi ciddi miktarda arttı. Bazı ihtişamlı dev projeler ve Helvan'daki demir-çelik fabrikası, gelirden daha çok zararla sonuçlandı. Bir diğer olumsuz yön, kamu sektörünün işlettiği sanayide siyasi kadrolaşma ve rekabetin yokluğundan kaynaklanan verimsizlik (Cleveland, 2008:352). Nâsır ayrıca 1961'de yeni bir toprak reformu yasası daha çıkararak bir toprak sahibinin azami 100 feddan toprak sahibi olmasını kararlaştırdı. Bu sayı 1969'da 50 feddan ile sınırlandı. Yapılan tüm toprak ıslahatları, tarım arazisinin yalnızca %12'sini tutsa da toprak sahipliğinde kayda değer iyileşmeler yaşandı. 1964 itibarıyla 5 feddan altı küçük ölçekli araziler toplam arazilerin %55'ini, 5-50 feddan arası orta ölçekli araziler %33'ünü, 50 ila 100 feddan arası büyük ölçekli araziler %12'sini oluşturuyordu. Kırsalda yoksulluk devam ediyor olsa da küçük toprak sahibi köylülerin durumları düzeldi (Dupont vd., 2016:348; Cleveland, 2008:353). Sosyalist temaların iyice belirginleştiği Millî Yasa'daki millî kelimesi Arap milletine atıf yapıyordu. Kast edilen önce tek bir ülkede tesis edilen sosyalizmin Arap ülkeleri ve az gelişmiş memleketlere bulaşarak yayılması amacıydı. Komünizme ve Marksizm-Leninizme bir alternatif olmayı amaç edinen Arap sosyalizmi, ondan farklı olarak sınıf çatışmasını, tarihsel materyalizmi, proletarya diktatörlüğünü kabul etmez ve milliyetçilik ile iç içe geçmiştir (Dupont vd., 2016:343-344).

Cezayir'in bağımsızlık ilanının ardından ülkenin siyasi ve ekonomik yönetiminde etkisi olan 300 bin kişi dâhil yaklaşık 900 bin Avrupalı ülkeden ayrıldı. Bu Avrupalılar ülkenin gelir

kaynaklarının yarısını, ithalatın yaklaşık %60'ını, yerli üretimin ise %40'ını teşkil ediyordu. 1959'dan 1964'e kadar belirgin bir sermaye kaçıışı oldu (Stora, 2001:124). 12 Mart 1963'te Ahmed bin Bella, Avrupalıların ülkeyi terk etmesi sonucu boş kalan sanayi ve tarım işletmelerini ve Avrupalılara ait mülkleri kamulaştırdı. Bella, bir Millî Tarım Reformu Ofisi (ONRA) kurdu. 1965'te özyönetimli tarım sektörü 5.711.332 dönümü yani hemen hemen tüm tarım arazilerin kapsıyordu. Sanayi ve ticaret alanında, Avrupalılardan kalan işletmeler ve Fransız şirketlerine ait bazı küçük işletmeler özyönetim sistemi altına alındı. Dış ticareti büyük ölçüde Millî Ticaret Ofisi (ONACO) adında bir kamu kurumu idare ediyordu. Özyönetimli işletmeler ilke olarak doğrudan demokrasiye tâbiydi. Devlet, ticari mülkün sahibi iken işçiler işletmeyi idare eden bir icra kurulu oluşturuyordu. Bu kurul, devletin atadığı yönetici icra kurulunun merkezî planlama hedeflerine aykırı olabilecek herhangi bir kararını veto etme hakkına sahipti (Stora, 2001:133-134). Cezayir'in özyönetim teknikleri ilk olarak 1950'lerde Yugoslavya'da uygulanmıştı. Yugoslavya'daki özyönetim bir Marksist parti tarafından uygulanıyordu ve Cezayir'in aksine tarım sektöründen daha fazla sanayi sektöründe uygulandı (St John, 1968:295). Bu Medyen hükümeti iktidarının ilk yıllarında madenleri, bankacılığı, sigorta ve imalat sektörlerini ve son olarak petrol ve gaz sektörlerini millileştirerek Cezayir ekonomisinin kontrolünü ele geçirme yönünde büyük dönüşümlere imza attı (Stone, 1997:55).

Yön'ün sosyalist kalkınma politikaları uygulayan söz konusu ülkeler hakkındaki görüşlerinden bahsedilecek olursa; Avcıoğlu'na göre, Nâsır'ın hedefi Arap sosyalizmi yoluyla Arapları birleştirmektir. Başka bir deyişle Nâsır'a destek vermek sosyalizme yönelen bir Arap dünyasına destek vermektir. Nâsır, vatanını küresel kapitalizmin boyunduruğundan kurtarmış yabancı ve yerel şirketleri ve dış ticareti devletleştirerek ve toprak reformları ile feodaliteyi tasfiye ederek Mısır'ı kapitalist olmayan bir gelişme yolunun temellerini atmıştır. Bunun ile birlikte Avcıoğlu, tasfiye edilen kapitalist sınıfın yerini asker ve sivil bürokrasi aldığı için rejimin işçi, köylü, emekçi temelini zayıf olduğunu ekler. Ona göre bürokrasinin hâkimiyeti kırılınca Mısır gerçek sosyalizm yoluna girecektir (Avcıoğlu, 1963:3). Bürokrasi kalkınma ve devletçilik ilkelerini desteklese dahi "devrimci hedeflere set koyan bir fren" işlevi görebilir. Bunun çaresi de işçi ve köylünün temsil edildiği sosyalist bir partinin varlığıdır. Sosyalistlerde bile Araplara yönelik bir küçümseme duygusu olduğundan ve Nâsır'ın, Hitler'in kötü bir taklidiymiş gibi gösterildiğinden yakınan Avcıoğlu, aslında Nâsır ve etrafındaki küçük burjuva kökenli milliyetçi ve inkılapçı grubun Atatürk'e benzer bir bağımsızlık ve kalkınma mücadelesi verdiğini söyler. Nâsır'ın harp okulunda Atatürk'ün hayatını okuyarak politikaya ilgi duymaya başladığını iddia eden Avcıoğlu'na göre Mısırlı devrimciler politik bağımsızlığı ekonomik bağımsızlıkla taçlandırmak için kaçınılmaz biçimde sosyalizme yönelmiştir (Avcıoğlu, 1966:8-9). Nâsır, Millî Yasa başlıklı sosyalist programı başarıyla icra edebilirse Orta Doğu'nun ezilen ve sömürülen kitleleri Nâsır'ın takipçisi olacaktır (Yön, 1962j:17). Melih Tümer, Mısır'da Nâsır iktidarının başlamasından itibaren istikrarlı bir biçimde millî kaynakların kullanımında kamu yatırımlarının artıp özel yatırımların düştüğüne dikkat çekip toprak reformu ve devletleştirme politikalarından övgüyle bahseder. Nâsır, iktisadi planlama ile kalkınma hedeflerine daha hızlı erişecektir, çalışma saatlerinin azaltılmasıyla istihdamı artırmayı, işçi ücretlerini artıran tedbirlerle sosyal adaleti sağlamayı, çalışanları şirketlere ortak yaparak verimliliği artırmayı amaçlamaktadır (Tümer, 1961:19). Berkes, Mısır'da Nâsır idaresinin seyrini anlattığı yazısında Nâsır reformlarının hazır bir ideolojik reçeteye göre değil toplumun içinde bulunduğu şartların zoruyla olduğunu, devrimi yapanların başlangıçta sosyalist değil idealist yurtseverler olduğunu söyler. Başlangıçta özel sermayeyi teşvike umut bağlayan Nasır'ı şartlar önce

toprak ıslahatına ve 1961’de sosyalizm yoluna itmiştir. Berkes, devrimcilerin toplumun zorunluluklarını realist görme yeteneğini takdir eder (Berkes, 1966b:10-12).

Yön’e göre Nâsır, BAC döneminde Suriye’de toprak ıslahatı yapmış, özel şirketleri millileştirmiş, zenginleri yüksek vergilere bağlamış, ekonomik hayatı daha adil kurallara bağlamıştı, bunun üzerine Suriye’de ayrıcalıklarını kaybeden sömürücü bir azınlık, orduyu Mısır ve Suriye’yi ayıran bir darbe yapmaya kışkırtmıştı (Yön, 1962ç:14). Mısır’la birliği destekleyen ve yeniden birleşme talep eden Suriyeliler ise Nâsır’ın sosyalizm yolunda attığı adımlara hayranlık duyan işçi liderleri ve genç subaylar idi (Yön, 1962ı:16). 1962’de, son 10 yıldaki yedi darbeye şahit olan rejim bunalımı içindeki Suriye bir arayış içindeydi. Suriye’nin ihtiyacı, sonu gelmeyen rejim buhranları ve hükümet darbeleri değil köklü bir iktisadi reform yapacak gerçek bir devrimdi (Yön, 1962d:11).

Cezayir’in bağımsızlığa yeni kavuştuğu günlerde kurulan Yön dergisi ilk sayılarında Cezayir’deki gelişmelere sık sık yer vermiş ve genç cumhuriyete tavsiye ve temennilerde bulunmuştur. Bağımsızlık sonrası genç cumhuriyetin devlet yapısı ve ideolojik eğilimin tartışıldığı, FLN içindeki anlaşmaların baş gösterdiği günlerde Yön, “*Evian Anlaşmalarının yorum ve uygulanması, çeşitli şahıs ve eğilimlerin iktidar arzusunu ve ülkedeki iktisadi ve sosyal buhran merkezini ‘kapitalizmin mi, yoksula sosyalizmin mi?’ teşkil ettiği sorusunun sorulduğu bir savaşın çeşitli yönlerinden başka bir şey değildir*” diyecekti (Blasig, 1962:13). Millî Kurtuluş Cephesi’nin ülkenin geleceğe dair iktisadi ve sosyal çabaları bugünden planlamaya çalışmasının hayranlık uyandırıcı olduğunu dile getiren Yön’e göre; Cezayirli proleter bir millettir, geçmişte Cezayir’in iktisadi, sosyal ve idari hayatına Cezayir’e yerleşen bir milyon Avrupalı hâkimdi ve 8 milyon Cezayirli ikinci sınıf vatandaş muamelesi görüyordu. Arazinin büyük bir kısmı sanayi ve ticari kapitalistlerin elindeydi. Millî Kurtuluş Cephesi bu varlıklı yabancı sınıfı tasfiye etmedikçe Cezayir halkı hiçbir zaman hak sahibi haline gelmeyecektir. Buna ulaşmanın bir yöntemi olarak da bütün şartlar Cezayir’i sosyalizme itmektedir. Yön’e göre Cezayirli liderlerin girişecekleri sosyalist reform hareketleri Orta Doğu ve Afrika tarafından Atatürk Türkiye’sinin rol model oluşuna benzer biçimde örnek alınacaktır (Avcıoğlu, 1962c:3). Cezayir’in ilerde karşılaşacağı temel meseleler böyle bir kalkınma davası idi (Yön, 1962e:15). Bu kalkınma teferruatlı planların hazırlanması yöntemi ile mümkündü (Yön, 1962i:15). Planlı kalkınma için bir kurum kurulmalı ve yeni yazılacak anayasanın sosyalist niteliğinin dozunu tayin etmeli, sosyalist ilkelerin somut tanımları yapılmalıydı (Yön, 1962k:13). Cezayir, sanayiye dayalı kalkınması için gerekli parayı Fransa ile ihracat yaparak veya yabancı sermayeye başvurarak değil az gelişmiş memleketlere en uygun formül olan sosyalizm ile bulmalıydı (Yön, 1962e:15). Yön’e göre Bella da Bu Medyen de “gerçek bağımsızlığın sosyalist bir yön izlemesiyle mümkün olacağı” kanaatinindedir. İki de köklü reformlar ve toprak reformu ile gerçek bağımsızlığın kazanılacağı düşüncesindedir. Cezayir’i kuranlar, Türkiye de dâhil toprak ıslahatı yapmak isteyip de başarısızlığa uğramış olan ülkelerin deneyimlerini tetkik etmiş, Cezayirli devrimcilerin hangi noktalara dikkat etmesi gerektiğini belirlemiştir (Yön, 1962b:16). Yön’e göre Bella, Avrupalıların terk ettiği geniş arazi ve fabrikaların idaresini işçilere vererek ihtilaleci bir karar almıştı (Yön, 1963b:13). Yön, Bella için “*Halkçı idarenin başkanı halkın güvenine sahip*” yorumunda bulunur (Yön, 1963c:11-12).

### 3.2. Din ve Sosyalizm

O dönem Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında sosyalizme yönelen ülkelerdeki ideolojik çizgi incelendiğinde Marksist bir sosyalizmden ziyade sosyalizmin ve milliyetçiliğin kimi

unsurlarının harmanlandığı, seküler olmakla beraber İslam'ın millî kültürün vazgeçilmez bir unsuru kabul edildiği yerel bir sentez görülür. Bu ülkeleri bu bağlamda incelemeye Mısır'dan başlamak gerekirse; kimi araştırmacılar Nâsır'ı Atatürk'e benzetir. Bağımsızlıkçı ve reformcu yönleriyle bu benzetme haklılık payı içerse de Nâsır'ın din ile kurduğu ilişki Atatürk'ten farklıydı. Nasır, Mısır'da İslam etkisini düşürmek yerine devlet kontrolüne alarak yeni rejimin hizmetinde kullanmak istemiştir. Mısır ulemasının dinî eğitimini aldığı El-Ezher Üniversitesi'ni kendi çıkarları doğrultusunda reforme etti. Dinî vakıfları kontrol altına aldı, şeriat mahkemelerini kaldırdı. Cuma hutbelerinde yeni rejimin propagandası yapıldı. 1961 sosyalist reformlarının ardından, İslamiyet ile Arap sosyalizmi arasındaki benzerlikler hakkında fetvalar verildi. 1962'de yayımladıkları bir kitapta, "Arap sosyalizmi adaletin şeriatı ve Allah'ın şeriatıyla yönlendirilmiştir" demişlerdi. Rejim başka bir deyişle, İslam dinine karşı görünmeden İslami otoritelerin özerk güç alanını azaltmaya çalışıyordu (Cleveland, 2008:356-357). Suriye'de iktidara gelen Arap milliyetçiliği ve Arap sosyalizminin bir karışım niteliğindeki Baas ideolojisi tek Arap milletinin varlığı ve Arap birliğini inşa etme ideali temelindeydi. Baas ideolojisinin üç kurucusundan biri Mişel Eflak Ortodoks Hıristiyan olmasına rağmen İslam'ı Baas ideolojisinin temel ögesi yapmıştı. İslamiyet'i Arap medeniyetinin vazgeçilmez bir ögesi, Arap ruhunun bir ifadesi olarak görüp kültürel atıflar yapıyordu (Cleveland, 2008:362). Cezayir'in yeni rejiminin ideolojik eğilimi bağımsızlık savaşı dönemi söylemlerinden, 1962 Trablus konferansı tartışmalarına, İslam öğretilerinden, Arap milliyetçiliklerine, Sovyet bloğunda eğitim görmüş Cezayirli entelektüellerin sosyalizmine uzanan çeşitli, siyasi, iktisadi ve kültürel etkilerin bir senteziydi (Stone, 1997: 52-54).

Mısır'ın yeni anayasasında devletin dini İslam'dı ve Mısır, Arap milletinin bir parçası olarak ilan ediliyordu (Mansfield, 2012:367). Nâsır, *Devrim Felsefesi* adıyla yayımladığı eserde ülkesinin "Afrikalı ve özellikle de Müslüman bir çembere eklenmiş bir Arap çemberinin merkezine" koymuştu (Dupont vd.,2016:319-320). Yön'de yayımlanan Pierre d'Istria imzalı "Arap sosyalizminin kaynakları" başlıklı yazıya göre demokrasiyi 18. yüzyıl filozofları icat etmediği gibi sosyalizmi de Marksizmin icat etmediği, sosyalizmin Arap kökenlerinin bin senelik bir geçmişteki Doğu ihtilâl hareketlerine dayandığı savunulur (d'Istria, 1962:15). Yön, Nâsır'ın şu sözlerini aktararak Marksizm ve Arap sosyalizmi arasındaki farkı vurgular (Yön, 1962f:17):

*"Marksizm-Leninizm dinsizdir, hâlbuki bizim sosyalizmimiz Allah'ı tanır. Marksizm-Leninizm gericilerin diktatörlüğü yerine proletaryanın diktatörlüğünü getirir. Bizim sosyalizmimiz bütün halkın demokrasiye geçişini öngörür. Bundan başka Marksizm sömürücü sınıfın şiddet yoluyla tasfiyesinin ister. Biz ise meselelerimizi kan dökmeden çözmek arzusundayız."*

*"Arap memleketlerinde hatta İslam ülkelerinde sosyalizmle karşılaşp da milliyetçilik ve din meseleleri ile de karşılaşmanın imkânı yoktur"* (Berkes,1966a:10-12) diyen Berkes, Nâsır Mısır'ının din politikasını "ne din güdücülüğü ne din düşmanlığı" olarak tanımlayarak Kemalist rejimin din politikasına benzetir. Ona göre yeni Mısır, eski yani Atatürk Türkiye'si'ne; yeni Türkiye, eski yani Kral Faruk dönemine benzeme yönünde ilerlemektedir (Berkes, 1966b s. 10-12). Berkes'in köşesinde fikirlerine yer verdiği Mısırlı siyasetçi Tefvik el Hekim, Mısır'ın kendi toplumunun şartlarına uygun sosyalizm anlayışını şöyle açıklar (Berkes, 1966c:10-12):

*"Sosyalizm bu toplumumuzu çağdaş uygarlık düzeyine yükseltmek için düşündüğümüz bir yöntem ve rejimdir. Bundan ötürü o, Rusya'da veya Çin'de uygulanan sosyalizmden farklıdır. Hem nitelik bakımından hem amaçlar bakımından. İkinci söyleyebileceğim şu: Sosyalist liderlerimiz*

*topluca ihtilal yolu ile değiştirilebileceğine inanmıyorlar. Onun için bu sosyalizm, ılımlı bir sosyalizmdir. Bir hamlede toplumsal sınıfları yok etmeyen, halkı devrim uğruna ezmeyen baskıya sokmayan bir rejim. Mesela halkın din alışkanlıklarına hücum etmiyor.”*

Bu dönemde bazı Arap politikacı ve yazarların Yön’de köşe yazıları yayımlanır. Cezayir Turizm Bakanı Ömer Uzegan, “İmam Ali: İnsan Haklarının Babası” başlıklı yazısında Cezayir sosyalizminin “kökü dışarıda fikirler” olarak etiketlenmesini “iflas etmiş şeytanca bir teşebbüs” olarak niteler. Cezayirli devrimciler “millî bağımsızlık cihadı” ve “sosyalizm uğruna savaşı” birlikte yürütmüştür. Cezayirli devrimcilerin savundukları fikirler ithal değil “Muhammed doktrininin insancı ilkeleridir” (Uzegan, 1965:12). Cezayirli politikacı ve yazar Beşir Hacı Ali’nin Yön’de yayımlanan “Sosyalizm ve Din” başlıklı yazısında, burjuva feodal çevrelerin kitlelerin dinî duygularını kullandığını ancak inançlı bir işçinin sosyalizm ve İslam’ı bir tuttuğunu yazar. Ona göre mümin veya değil devrimci tanımına işaret eden şey sınıf çatışmasına karşı aldığı pozisyonudur (Hacı Ali, 1964:12). Mısırlı yazar Muhammed Uda’nın Yön’de yayımlanan “Müslümanlık ve Sosyalizm” başlıklı yazısına göre İslam bütün insanların eşit olduğunu, müminlerin eşitsizlik ve adaletsizliği sona erdirmek için çabalamalarını emreder. İslam bilimsel sosyalizm ile gelişmesini tam anlamıyla bulur. Marx bilimsel sosyalizm tabirini dinsiz bir sosyalizm anlamında değil ondan önceki ütopyik sosyalizmlerden ayırt etmek için kullanmıştır. Bilimsel sosyalizm komünizmin tekelinde olmayıp kendini devrimci gören herkesin ortak değeridir (Uda, 1964:12). John François Kahn’ın Yön’de yayımlanan “Sosyalizm ve İslamlık” başlıklı yazısında; Sosyalizm ve İslam’ı sentezleyen Mısır, Cezayir gibi rejimlerin yükselişinin İslam-sosyalizm ilişkisinin irdelenmesine yol açtığını belirtir. Yazıda eski Cezayirli bakan Tefik el Medeni’nin şu sözü aktarılır (Kahn, 1965:8):

*“İslamlığın, ekonomik ve sosyal esaretin ve sömürmenin her biçimine karşı olduğuna inanıyoruz. İslamlık millileştirmeden ve özellikle (Mecelle’ye bakınız) toprakaltı servetlerinin ve büyük mülklerin millileştirilmesinden yanadır. İslamlık büyük servetlerin kişilerin elinde birikmesine ve mübarahacılığa karşıdır, küçük özel mülkiyete saygı gösterir, mirasa saygı gösterir ve şüphesiz ki Tanrı’ya inancı savunur.”*

Yön Yayınları’nın, Fransız bir sosyalist olan ve İslam’a ihtida eden düşünür Roger Garaudy’nin *Sosyalizm ve İslamiyet* kitabını çevirerek yayımlaması dikkat çekicidir. Yön, Garaudy ile Müslüman toplumlarda ve İslam’da sosyalizm olduğunu göstererek sosyalizmin Türklere ve Müslümanlara uzak olmadığını ortaya koymaya çalışıyordu (Macar, 2002:166). Garaudy, Yön’de yayımlanan “İslam Sosyalizmi ve Marksizm” başlıklı yazısında; Batı’nın değerlerin tek yaratıcısı olmadığını, Cezayir milletinin kendi millî ve dinî şartları çerçevesinde kendine özgü bir sosyalizm ortaya koyduğunu söyler (Garaudy, 1965:8-9). Yön, sık sık dinler ve sosyalizm arasında paralellik kuran yazılar da yayımlamıştır. Erdoğan Alkan’ın “Dinler ve Sosyalizm” başlıklı yazısında dört kutsal kitap; Tevrat, Zebur, İncil ve Kuran incelendiğinde öngörülen sosyal kuralların sosyalist bir toplum düzeni inşa etmeye çalıştığının görüleceğini yazmıştır. Alkan’a göre Kur’an zengine karşı fakirin hakkını korumayı amaçlar. Allah’ın verdiği rızıktan başkalarının yararlandırılması amaçlanır ve bunun için zekât, sadaka, nafaka gibi toplumsal kurumlar inşa edilir (Alkan, 1962:18). Cahit Tanyol’un “İslam’ın Cenneti Sosyalizmdir” başlıklı yazısına göre adaletin tesisi önündeki engel mülkiyet ilişkisidir ve İslam’da mülkiyet Allah’a ait olup şahıslar mülkün kendisine değil onun işletme ve yararlanma hakkına sahiptir. Allah’ın mülkü miras yoluyla kimseye intikal edemez. Toprak Allah’a aittir ve İslam toprağın özel mülkiyete geçmesini reddeder, toprak Allah’ın



yeryüzündeki adaletini temsil eden devletindir. Allah'ın vadettiği cennet sosyalist bir cennet olup buraya ulaşmanın yegâne yolu sosyalizmin temel ilkesi olan herkese hakkını vermektir (Tanyol, 1965:7). Neşe Derviş'in "İsa sosyalist miydi?" başlıklı yazısına göre, ilk Hristiyanlarda her şey müşterektir. Şahsi kazanç ve servet ortak hazineye teslim edilir, toplumun ihtiyaçlarına göre sarf edilirdi. İsa'nın yaşadığı zaman ortamı içinde insanın ileri sürdüğü fikirler, halka yönelen ve zengin mütegalibenin ekonomik baskısından kurtulmak isteyen bir tutumun bariz işaretlerini taşımaktaydı (Derviş, 1962:9).

Mihri Belli, E. Tüfekçi müstear adıyla yazdığı yazıda Arap sosyalizminin desteklenmesi gerektiğini söyler, çünkü anti-emperyalist bir işlev görmekte ve komprador sermayeye ve feodaliteye karşı bir çizgidedir. Niyazi Berkes'in sosyalizme yönelen bir ülkede hâkim olması gereken laiklik havasına bu ülkelerde rastlayamadığı şeklindeki tespitine ise Belli, bir halkın içinde bulunduğu gelişme evresini dikkate almadan yapılan değerlendirmelerin hatalı olacağını söyleyerek cevap verir. Belli'ye göre; iktisadi ve toplumsal konularda olduğu gibi ideolojik alanda da bir halk için o halkın gelişmesinin mümkün kıldığı ölçüde ileri adımlar atılabilir, bu hâli dikkate almadan daha ileri sıçramaya kalkılırsa tarihî gelişime uyumsuz bir duruma düşülür. Belli, "din halkın afyondur" savını Marx'ın henüz 25 yaşında iken Feuerbach'ın etkisi altında ileri sürdüğünü 65 yaşında ölümüne kadar bir daha yinelemediğini söyler. Marks'ın devrimci teoriye katkısı olan tarihsel metot gereği her gerçeği kendi tarihsel şartları içinde değerlendirmek gerektiğini, tarihte ileri halk hareketlerinin birçok kez dinin ortodoks yorumuna karşı yenilikçi bir yorum olarak belirlediğini savunur (Tüfekçi, 1966:9-10). Yön'de yayınlanan "İleri Askeri Rejimler ve Marksist Teori" başlıklı yazıda sosyalizm ile idare edilen ülkelerde din meselesi üzerine araştırmalar yapan Dagunenko'ya atıf yapılır. Dagunenko, dinî muhafazakârlığı yoğun toplumlarda kitlelerin, dini genel evrime kaynaştırma (entegre) mecburiyeti konusunda ısrarcıdır. Ona göre; dindar olsun veya olmasın kitleler öncelikle maddi durumlarının iyileşmesini ve ülkelerinin hızlı kalkınmasını isterler. Millî kurtuluş mücadelelerinde din genellikle birleştirici işlev gördüğünden din devrimci mücadele konusunda müspet bir rol oynayabilir. Yeter ki nihayetinde dini devrimci grupların aleyhine kullanmasınlar. Sosyalist ekonomi ile kazanılan ekonomik ilerlemeler ile bu olasılık düşecektir. Aynı yazıda Yön, Orta Doğu'nun ileri düzey demokrasiler arasında olmamasına rağmen Küba hariç en ileri ve rabitalı kapitalist olmayan gelişme tecrübelerinin bu coğrafî alandan çıktığına dikkat çeker. Yön'e göre, Arap sosyalizmi uzun yolculuğun sonunda evrenselliğe açık bir yol olabilecektir (Yön, 1966a:8-10).

### **3.3. "Askerî Devrim", Tek Parti Rejimi ve Devrim Konseyi**

Yön'ün referans verdiği rejimler incelendiğinde subaylara ve orduya atfedilen devrimci ve ilerici bir rol, askerlerin öncülük ettiği bir devrim, özellikle devrimden sonraki geçiş dönemlerinde geniş yetkilerle donatılan ve asker kökenli kişilerin çoğunlukta olduğu bir devrim konseyi, halkın otoriter rejime rızasını üretme amaçlı bir siyasi parti, bu tek parti rejimine dayalı bir idare ve çok partili demokratik rejim karşıtlığı göze çarpmaktadır.

Yön hareketi Marksizmin klasik sınıf çatışması tezinin takipçisi değildir. Kalkınmanın en büyük problem olduğu kanısındaki Yön yazarları için çözüm ne liberalizm ne de Marksist sosyal ve iktisadi teorilerdir. Marksistlerin iddia ettiği gibi dönüştürücü kuvvet işçi sınıfı olamaz. Az gelişmiş ülkelerde esas dönüştürücü güç "zinde güçler"dir. Toplumsal kalkınma zinde güçlerin tepeden ve hızlı bir şekilde icra edeceği devrimlerle olur. Yön hareketi düşüncelerinde yıllar ilerledikçe orduya

biçilen rolün önemi de giderek artacaktır. Yön yazarlarına göre millî devrimci kalkınmaya ve iktisadi bağımsızlık savaşına öncülük edecek kuvvet ve yeteneğe sahip yegâne zinde güç ordu olmalıdır (Altun, 2004:569). İlhami Soysal'a göre Türk Ordusu, Osmanlı'nın son dönemlerinden beri yeni düzenin öncüsü olmuş, her ilerlemenin savunucusu ve kollayıcısı olmuştur. Avcıoğlu'na göre mütevazı ve yoksul ailelerin çocuklarından oluşan ordu ülkenin ilerleme hamlelerinde dayanılacak en güvenilir güçtür. Memleketin batılılaşma hamlelerinde ordu daima ilerici cephe içerisinde saf tutmuştur. Günümüzde de ilerici cephenin anayasadan bile sağlam güvencesi ordudur (Özdemir, 1993:174-177). Ordunun millî menfaat adına hareket ettiği iddiası toplumdaki diğer grupların aynı yöndeki iddialarından daha inandırıcıdır. Bir ülkenin silahlı kuvvetleri kadar bağımsızlığı, egemenliği ve eşitliği sembolize eden başka bir millî müessesesi yoktur. Sonradan orduya verilen millî savunma görevi ordunun milliyetçilikle kaynaşmasını zorunlu kılmıştır. Bu duygular orduda bir kutsal emanet inancı yaratmıştır. Fakat her ne kadar askerlerin sivil parti faaliyetlerine katılmaları önlense de yine de çeşitli ideolojiler silahlı kuvvetlere nüfuz ederler. Bunda ordunun bünyesinden gelen şahsi münasebetlerin gizli kapaklı olmaya elverişli oluşunun payı vardır (Tuncay, 1962:11).

Mısırlı yazar Enver Abdülmalik, Yön'de yayımlanmış "Ordu ve Kalkınma" başlıklı yazısında askerî rejimler veya askerinin hâkim olduğu rejimlerde iki farklı tip mevcut olduğunu söyler. Birinci tip sosyal hedeflidir, modernleşme amaçlı ikinci tipte millî birliği gerçekleştirme hedefi baskındır. Nâsır'ın Mısır'ı sosyal hedefli askerî rejim tipinin tam bir örneğidir. Mısır tarihin tanıdığı en eski merkezî yetkili devlet ve en eski millî birlikteliğine sahip devlet olmakla da kalmıyordu. Nâsır, Mehmet Ali'den beri 150 yıldır sürüp giden ekonomik ve kültürel bir yeniden doğuşun içindeydi. Millî birlik zaten gerçekleşmişti, ortada millî birliği sağlama diye bir mesele yoktu (Abdülmalik, 1963:13).

Cezayir Devlet Başkanı Bu Medyen'in politikaları aynı zamanda ordunun siyasette ve kamusal yaşamın diğer alanlarında daha doğrudan bir rol oynamasını destekliyordu. Ordu, Cezayir Bağımsızlık Savaşı ruhunun ve Cezayir millî kimliğinin en üst düzeyde tezahürü olarak değerlendirilen ayrı bir grup haline geldi. Kendi içinde çokça gruplaşmalar olsa da Cezayir Ordusu, Cezayir siyasi elitleri içindeki kalıcı hizipçiliğin ve kayırmacılığın üstünde milletin birliğini temsil eden siyaset üstü bir organ olmayı başarmıştı. Devlet propagandası ve eğitim yoluyla yapılan endoktrinasyon ile ordunun bu konumu pekiştirildi (Stone, 1997:54). 19 Haziran 1965 darbesi ile askerî rejim daha da belirginleşti. Neredeyse tamamen askerî bir yapı olan Devrim Konseyi'ne geniş yetkiler verilerek siyasi liderlik ciddi şekilde kontrol altına alındı (St John, 1968:291). Devrim Konseyi devletin en yüksek organıydı. Bu Medyen bu Konseyin başkanı, aynı zamanda Ordu Komutanı ve Cezayir Devlet Başkanıydı. Konseyin rolünü kurumlar üstünde kontrol olduğunu açıklamıştı. Hükümet, çoğunlukla sivil kadrolardan teşkil olsa da Devrim Konseyi'nin kontrolü altındaydı (St John, 1968:292).

1965'te Cezayir'de Bu Medyen'in Bin Bella'ya darbesinin ardından Avcıoğlu, Cezayir ordusunun solcu bir ordu olduğunu, Bin Bella'nın kapitalizmin temsilcileri olan Yusuf bin Hadde, Ferhat Abbas, Hıdır, Bitat gibi isimleri ordu sayesinde tasfiye edebildiğini otojestiyon (özyönetim), müsadere ve millileştirmeler gibi önemli ekonomik reformları ordunun tam desteği ile gerçekleştirdiğini söyler. Doğan Avcıoğlu'na göre devrimci bir partinin yokluğu işçi ve köylünün sosyalizmin en büyük handikabı olan memur burjuvazinin ağırlığı altında ezilmesine yol açar ve

devrimci faaliyetlere daha az katılmalarına neden olur. Ahmet bin Bella devrimci bir partinin desteği ile orduya karşı bir denge kuramamış ve iktidardan uzaklaştırdığı eski müttetikleri ile uzlaşma aramışsa da başarısız olmuştur. Bu da iktidarı, ülkedeki tek örgütlü güç olan orduya kaptırmasına neden olmuştur (Avcıoğlu, 1965b:5).

Yön'de yayımlanan "Suriye'de askerî sosyalizm" başlıklı Baas'ın askerî kanadının sivil kanadına karşı giriştiği darbeyi değerlendiren yazıya göre, Suriye uzun süredir ilerici subaylar ve aydınlar ile büyük toprak ve ticaret burjuvazisi arasında bir mücadele yaşamaktadır. Bu mücadele ilerici aydın ve subayların burjuvaziyi tasfiyesi ile sonuçlanmış gibi görünmektedir. İleri askerî rejim işçi sınıfına daha fazla dayanma ihtiyacı hissetmiş, yakın zamandaki bir darbe teşebbüsü silahlı işçi birliklerinin olduğu bir harekât ile bastırılmıştır (Yön, 1966b:10).

Yön dergisi orduya ilerici roller atfettiği gibi aynı zamanda da radikal bir tek partili rejim savunucusudur. Avcıoğlu'na göre çok partili sistem, toplumun yerine eşrafın iktidarının tesis etmiş olduğu devrimci grupları ve düşünceleri ise tasfiye etmiştir. Çok partili sistem Batı ülkelerinde köklü reformlara olanak sağlarken Türkiye'de muhafazakârlığın bekçisi olmuş, tutucu güçleri iş başına getirmiş, üstelik devrimci zümreleri ve fikirleri tasfiye etmiştir (Avcıoğlu, 1962a:3). Avcıoğlu'na göre çok partili rejim Atatürk inkılaplarına bir çeşit reaksiyon olarak meydana gelmişti. Liberal demokrasi az gelişmiş ülkelerde gericiliğin aracı oluyordu. Ancak suç insanoğlunun uzun mücadeleler sonucu kurduğu bu politik sistemlerde değil ülkenin sosyal yapısındaydı (Özdemir, 1993:245-247). Yön yazarı Taner Timur, "Az gelişmiş Memleketler ve Genel Oy" başlıklı yazısında köylülerin ağaların istediği şekilde oy kullanmaya yönlendirilmesiyle muhafazakâr ve statükocu güçlerin reform isteyen kentli aydının karşısına yıkılmaz bir set teşkil ettiğini iddia eder. Genel oy kuralının Batı ülkelerindeki ilerici rolünü Türkiye'de oynayamadığını savunan Avcıoğlu'na göre "Halk, halk düşmanlarının peşindedir ve halkçı zinde kuvvetlere karşıdır". Mümtaz Soysal, 1965 seçimlerindeki AP galibiyetini "kitleler kendilerini eninde sonunda ezecek olan bu iktidarı neden işbaşına getirmişlerdir" diye sorar. Ona göre; "Ekonomik ve sosyal yapısı hala ortaçağ kalıntıları olan sanayi devrimlerinin temel sarsıcı değişikliklerinden geçmemiş Türkiye gibi bir ülkede büyük halk kitlelerini sadece sözle ve yazıyla uyandırmanın imkânı yoktur. (...) Halkın yararına olduğu çoktan ispatlanmış formüller bu insanların dillerinde daha doğrusu ekonomik kaldıraçlarda çoktan komünistlik din ve aile düşmanlığı, gâvurluk, vatan hainliği haline sokulmuştur" (Özdemir, 1993:238-239).

Taner Timur, demokrasinin temeli olan genel oy esasının, sosyal yapısı ikilik arz eden ülkelerde demokratik olmayan bir sonuca yol açtığını savunur. Bu tarz memleketlerde birincil grup üyeleri çoğunlukta, ağalar ise azınlıktadır ancak genel oy hakkı, ağaların oyunu çoğaltan bir işlevdedir. Çünkü köylülerin çoğunun siyasi katılımı ağanın istediği doğrultuda olmaktadır. Bu şekilde, yapısal reformlar talep eden aydının karşısına yıkılmaz bir set örülmüş olur. Birincil grup, alışılmış düzenini değiştirmek istemeyen geleneksel hayat biçiminin sürdürmek dışında bir talebi olmayan karakterde olurken şehirli aydın vatandaş düzeni değiştirmek ister fakat genel oy esasının ortaya çıkardığı tablo buna geçit vermez (Timur, 1962:17). Kışlalı'ya göre, Batı memleketlerinde politik sistem, sosyal ve ekonomik yapıdaki değişimlerin sonucunda ortaya çıkmıştı. Evvela sınıflar ortaya çıkmış, bunlar arasında bir denge kurma ihtiyacı demokrasi rejimini ortaya çıkarmıştır. Az gelişmiş memleketlerin ise tam tersine "politik düzenin sosyal yapıyı değiştirmesi" diye tarif edebileceğimiz bir ihtiyacı vardır. Sınıf şuurunun olmadığı bir toplumda demokrasi tatbik edilmeye

kalkışılırsa toprak ve ticaret ağalarının egemen olduğu bir düzen gelişir. Az gelişmişlik çemberinin kırılması için egemen sınıfın çıkarlarına ters düşecek şekilde düzenin değişmesi gerekir (Kışlalı, 1966:16). Avcıoğlu, kuvvetler ayrılığı konusunda ise bir güçlü hükümet savunucusudur. Ona göre planlı kalkınmanın önünü açtığı için ilerici bulduğu 1961 Anayasasının gerici olan tarafı, Anayasa Mahkemesi, millet meclisi ve senatodan oluşan çift meclis sistemi ve yürütme erkinin elini kolunu bağlayan birçok detaydır (Avcıoğlu, 1967a:3).

Mısır'daki Nâsır rejiminin yapısı incelenecek olursa, Hür Subaylar, 1940'tan beri silahlı kuvvetler içinde gizlice bir biçimde teşkilatlanmış, yüz civarında subaydı (Dupont vd., 2016:317). 1952'de Kral Faruk'u devirerek iktidarı ele geçirdiğinde icra organı işlevinde bir Devrim Komuta Konseyi (DKK) kurdular. DKK, önce tüm siyasi partileri kapattı ve yerine ülkenin tek partisi olarak Kurtuluş Hareketi'ni kurdu. Bu parti ile DKK, işçiler öğrenciler gibi toplumsal grupların kontrolünü hedefliyordu (Cleveland, 2008:339-340). 1956'daki yeni anayasa ile bakanlar kurulu ve parlamento kuruldu. Nâsır, bakanlıkları ve kilit yönetim mevkilerini DKK üyesi asker kökenli arkadaşlarına verdi (Mansfield, 2012:367). Beklenen etkiyi yaratmayan Kurtuluş Hareketi'nin yerini rejimin yeni tek partisi olan Millî Birlik'e bıraktı. Nâsır'ın lideri olduğu icra kurulu Millî Birlik'ten parlamentoya girmek isteyen adayları gösterecek hepsini denetimden geçirecekti (Cleveland, 2008:342). 1 Şubat 1958'de Mısır ve Suriye'nin birleşmesiyle kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti için Mısır'ın politik rejimi esas alındı. Birleşmeyi talep eden Baas dâhil Suriye partileri kapatıldı. Millî Birlik, BAC'ın tek partisi oldu (Dupont vd., 2016:333). BAC'ın Suriyeli bir grup subayın darbesi ile 1961'de dağılmasından sonra 1962'de ilan ettiği Millî Yasa ile Millî Birlik'in yerini Arap Sosyalist Birliği (ASB) aldı. ASB en altta düzeydeki köylerdeki, fabrikalardaki, teşkilatların yer aldığı, bölge ve eyaletler seviyesinde Nâsır'ın lideri olduğu icra kuruluna kadar yükselen piramit şeklinde bir yapıydı (Mansfield, 2012:377-378). Tek parti rejimi ile ülkeyi yöneten ASB, 1960'ların sonunda 5 milyon üyeli bir kitle tabanlı siyasi parti olmuştu. ASB'nin lideri Nâsır'dı ve kilit yönetim kademelerinde eski askerler vardı. Rejime halk desteği oluşturmayı amaçlayan ASB; selefleri olan Kurtuluş Hareketi ve Millî Birlik'ten daha başarılıysa bile, tek parti rejimi partilerinin doğasında olan hantallık, kayırmacılık ve yozlaşmalar yüksekti. 1964 Anayasası ile milletvekillerinin yüzde 50'sinin işçi ve köylü olması şartı gibi kurallar gelse de meclis fiilî olarak cumhurbaşkanının kararlarını onaylayan göstermelik bir mekanizma olduğu için bu reformlar göz boyamadan ibaretti (Cleveland, 2008:354).

Yön'ün, Mısır'ın 1962 tarihli bir ideoloji ve strateji belgesi olan Millî Yasa'nın demokrasi konusunda yeni görüşler getirdiğini belirttiği bir bölümünü okurlarıyla paylaştığı yazısında vurguladığı noktalar dikkat çekicidir. Millî Yasa'ya göre eğer ekonomik güç, sömürücü kapitalizmin elindeyse o ülkede ancak "yalancı demokrasi"den söz edilebilir. Yalancı demokrasi de bir ihtilal için en büyük tehdittir. Toprak ağasının istediğine oy atılacağından tarım işçisine verilen oy hakkı da aldatmacadan ibarettir. Vatandaşlar eğer sömürünün tüm biçimlerinden kurtulur, millî servetten hakça bir pay alır ve geleceğine gölge düşüren tüm kaygılardan arınırsa gerçek anlamda seçimlerde oy hürriyetine sahip olurlar (Yön, 1962n:10-12). Yön'e göre Nâsır, Batı'nın çok-partili parlamenter rejimlerine asla itibar etmemekte (Yön, 1963a:13) ve siyasi partilerden hoşlanmamaktadır. Çünkü bir komünist parti Moskova'nın, bir gerici parti de yabancı kapitalizminin kuklası olacaktır. Hâlbuki toplumun çıkarı tek ve aynıdır. Nâsır, eğer bozuk ahlaklı kimselerle yabancıların uşakları bir tarafa bırakılırsa meclisin bütün üyelerinin sosyalist tedbirler üzerinde anlaşmaya varacağına inanmaktadır (Martin, 1962:19). Yön, toplumun "zinde kuvvetlerini" temsil ettiğini söylediği Arap Sosyalist

Birliği'nin parti içi demokrasiyi sağlamak için bir kolektif liderlik olacağını iddia eder (Yön, 1962f:17). Yine Yön, Nâsır'ın “Bağımsızlığa yeni kavuşmuş memleketlerde ideoloji partileri lüzumlu mudur, değişik ideolojileri olan partiler arasındaki mücadelelerin faydasına inanıyor musunuz?” sorularına cevabını nakletmiştir (Yön 1962g:16):

“Birleşik Arap Cumhuriyeti sosyal bir gelişim safhası geçirmektedir. Biz memlekete derebeylik düzeyine tasfiye ile uğraşırken derebeyliğini savunan ve sermaye diktatörlüğünü geri getirmeye çalışan bir partinin faaliyetine müsaade etmek mantıksızlık olur. Biz bugün halkın %95'ine sosyal adalet götürme işine öncelik tanıyoruz. Hâlbuki daha önce bu halk sosyal adaletten yoksundu. Milleti teşkil eden bütün gruplara millî birlik içinde toplayan fikirlerin başımızın üstünde yeri vardır”

“Milliyetçilik Karşısında Emperyalizm” başlıklı yazıda Yön, tek partili rejimi şu ifadelerle savunur (Yön; 1967:8-11):

“Mesela bağımsızlığına yeni kavuşmuş bir ülkede, bir hükümet etrafında, ülkenin sosyal-ekonomik yapısından emperyalizm ve sömürgeciliği söküp atma azmiyle birleşmiş bir halk cephesi toplanmışsa, bu rejime bir siyasi parti halinde muhalefet etmede kimlerin çıkarı olacaktı? Bu özel tarihî şartları hiçe sayarak, demokrasi adına çok partili sistemi empoze etmeye çalışanlar, aslında, emperyalizmi bir beşinci kol halinde örgütlendirmenin özlemini çekmiyorlar mı? “Çok partili sisteme geçsek, karşıımızdaki parti CIA partisi olur” diyen Başkan Nâsır acaba tamamen haksız mı? Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'ndan hemen sonra bir ‘mandacılar partisi’ne müsaade etseydi ne olurdu?”

Yön'ün referans verdiği bir diğer tek parti rejimi formundaki idare Cezayir'deki Millî Kurtuluş Cephesi (FLN) rejimiydi. Cezayirliilerin 1954'te kurduğu FLN, kendisini 1958'de "Cezayir Cumhuriyeti'nin Geçici Hükümeti" (GPRA) ilan etti; dünyanın her tarafında destek aldı ve müzakereler yürüttü (Hourani, 2013:430-431). 25 Eylül 1962'de Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti ilan edildikten sonra tek parti sistemi düşüncesi yavaş yavaş kök salmaya başladı. Cezayir Komünist Partisi 29 Kasım 1962'de yasaklandı. Artık FLN'nin kendi safları dışında rakibi yoktu. Muhammed Budiaf'ın Sosyal Devrim Partisi (PRS) Ağustos 1963'te kapatıldı. FLN dışındaki tüm parti örgütleri, halk arasında bir bölünmeye, inşa edilmekte olan devletin temellerinde bir çatlağa işaret etmekle suçlandı. “Halk” ile FLN temsilcileri arasında en ufak bir mesafe bile olamazdı. Her şey Cephe içinde oynanacaktı. FLN, büyük ölçüde meşruiyetini bağımsızlık savaşının yakın geçmişinden alıyordu. Demokratik meşruiyete sahip değildi (Stora, 2001:131).

Yön, Cezayir'in bağımsızlığını yeni kazandığı dönemde sık sık gelişmelere yer vermiş özellikle yeni devletin yöneleceği rejim şeklinin mahiyeti ve Ahmed bin Bella ve Yusuf bin Hadde arasındaki iktidar mücadelesi hakkında sıklıkla görüş bildirmiştir. Yön, bağımsızlığın ilk aylarında milliyetçilerin daha ziyade askerî hüviyete sahip geçici hükümetlerin, Cezayir'in gerçek meselelerine cevap verebilecek bir siyasi partinin nüvesini meydana getirmek zorunda olduğunu, Bin Bella'nın ise beş lider arasında en göz doldurana olduğunu yazar (Yön, 1962c:14). Yön'e göre Cezayir Millî Kurtuluş Cephesi'nin referandumdan sonra yapılacak olan Kurucu Meclis seçimlerine katılmak üzere kendisini bir siyasi partiye dönüştürmesi, ülkenin kurucu kadrolarındaki mevcut görüş ayrılıklarını keskinleştirerek ortaya çıkaracaktır (Yön, 1962g:15). Ahmed bin Bella'nın toprak reformu ve diğer reformlarda Castro'yu örnek alacağını açıkladığına dikkat çektiği yazısında Yön, onun köklü reformlara ihtiyaç duyan genç devleti birdenbire çok partili siyasi hayatın yakından

bilinen etkilerinden korumak istediğini, “millî iradenin serbest tezahürünü önleyen istismar düzeni” yıkılmadan çok parti sisteminin uygulanmasına taraftar olmadığını belirtir. “*Yeni Cezayir devletinin geleceği çok partiyle değil tek partiyle güven altına alınmalıdır*” sözünün altını çizer. Bella ve Hadde'nin gerçek bir çatışmaya girecekleri konu Ağustos ayında yapılacak genel seçimlere Millî Kurtuluş Cephesi'nin siyasi parti olarak katılmasıdır. Yön “son derece kuvvetli olan ve rakibinden daha kültürlü ve görüş sahibi” diye nitelediği Bin Bella'nın solcu olarak damgalansa da mücadeleden galip geleceği kanaatindedir (Yön, 1962h:16).

Yön hareketi sosyalizmin zararlı ve millî güvenliği tehdit eden bir fikriyat sayılmaması gerektiğini, gerçekte sosyal adaleti inşa etme amaçlı bir ideoloji olduğuna dikkat çeker. Koyu bir anti-komünist söylemin olduğu o yıllarda Yön hareketi, sosyalizm ile komünizmin aynı olmadığı ancak sosyalizm vasıtası ile komünizmin önüne geçilebileceği iddiasındadır (Altun, 2004:563; İpekçi, 1962:7). Yön'e göre sosyalizmin komünizmin panzehiri olduğu Cezayir Komünist Partisi'nin 29 Kasım 1962'de kapatılması ile bir kere daha doğrulanmıştır. Bu kararın “*Cezayir'de komünist partiye yer yoktur çünkü Cezayir sosyalist bir yönetimle kalkınacaktır.*” gerekçesiyle alındığını belirtmiş ve kararın 1962 Haziran ayında Trablusgarp'ta yapılan millî ihtilal konseyi toplantısında ana hatları çizilen programa uygun olarak alındığının, tek parti yönetiminde komünist de olsa diğer partilere yer olmadığını altını çizmiştir (Yön, 1962o:14). Yön, Economist dergisinin Nâsır sosyalizminin Orta Doğu'da komünizme karşı bir set teşkil ettiği savını aktarıp Sovyet bloku basınının bu tip bir sosyalizme yönelik saldırılarına da dikkat çekmişti (Çamlı, 1962:15).

#### 4. YÖN'DEN DEVRİM'E

Yön dergisi 1967'de yayın hayatına son verdikten iki yıl sonra Avcıoğlu, “*Türkiye'nin yönünü belirledik, sıra devrim yapmaya geldi*” diyerek Devrim gazetesini çıkarmaya başlamıştı. Mısır, Suriye ve Cezayir rejimlerinin yanı sıra Devrim gazetesi döneminde Irak'ta Baas Partisi'nin Libya'da Kaddafi'nin Sudan'da Numeyri'nin yaptığı askerî darbeler ve kurdukları rejimlere sıkça referans verildi (Atılğan, 2008:223-224). Devrim'in yazı işleri müdürü Hasan Cemal, o dönem Doğan Avcıoğlu'nun kütüphanesinde Baas ideolojisinin kurucuları Mişel Eflak ve Salah Bitar'ın kitapları olduğunu aktarır (Cemal, 2013:113). Devrim'in 8 Eylül 1969 tarihli sayısında Sudan'da askerî darbe ile iktidara gelen Hür Subaylar rejiminden şöyle bahsediliyordu: “*İhtilal Konseyi'nin 39 yaşındaki başkanı Numeyri, ilerici hareketin amacını şöyle belirliyordu: 'Batı tipi demokrasi yönetimi bizde iflas etmiştir. Kurmak istediğimiz sistem, ilerici asker ve sivillerden oluşacak ve halka dayanacaktır.' Görüldüğü gibi Sudan ordusunun vatansever subayları, çok partili sistemin ülkenin sorunlarına bir çözüm yolu getirmediğine sadece emperyalizm ve onunla bütünleşmiş sınıf ve tabakaların egemenliğine yol açtığı kanısını taşımaktadırlar. Bunun içim iktidara el koymuşlardır. Ülkeyi kalkınma rayına oturtacak yolun, asker-sivil tüm ilerici ve devrimci güçlerin kenetlenmesinden geçtiğini savunmaktadır.*” Yine, Devrim'de Üçüncü Dünya ülkelerinde ordunun oynadığı devrimci role ilişkin Profesör Mirsky'nin şu yorumu yer almıştır: “*Mısır ve Suriye örneğinde olduğu gibi, Libya'da da genç subaylar devrimci bir güç olarak harekete geçmişlerdir. Libya ve Sudan'daki darbeleri yapanların çoğu Batılı askerî okullarda, İngiliz Kraliyet Askeri Kolejinde okumuşlardır. Fakat bu tutucu askerî kuruluş bile onları İngiliz modeli saygıdeğer askerî bürokratlar haline getirememiştir. Örgütlü bir sivil muhalefet olmadığından devrimci dönüşümlerin ilk aşamasında ordu yine bir bütün olarak ilerici güçlerin yanında yer almıştır. Peru'daki askerî yöneticilerin aldıkları tedbirlerden de anlaşılacağı gibi, ordu Latin Amerika'da da gericilerin güvenilir bir dayanağı olmaktan çıkmaktadır.*” (Cemal, 2013:215-216). 7 Nisan 1970, 16 Haziran

1970 ve 3 Kasım 1970'de Devrim gazetesinde Devrimci Ordu Gücü imzalı isimsiz bildirimler yayımlanır. (Hürkan, 2006:61-62). Bu bildirimler geç subayları kıskırtarak darbe ortamı hazırlamak amacıyla kaleme alınan sahte bildirimlerdi (Cemal, 2013:40-41).

Yön-Devrim hareketi, işledikleri ihtilalci fikirleri eyleme dökmek için önce Orhan Kabibay, daha sonra Cemal Madanoğlu liderliğindeki cunta ile temasa geçti. 9 Mart 1971'de gerçekleştirilmesi planlanan darbe kapsamında harekât sonrası rejim şekline dair bir “devrim dosyası” Doğan Avcıoğlu tarafından Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'a Ocak 1971 ayında iletilmişti (Cemal, 2013:58; Alatl, 2002:282). Söz konusu anayasa taslağı incelendiğinde Yön'de yıllarca referans verilen Arap sosyalist rejimlerden çokça izler barındırdığı görülmektedir. Mısır ve Cezayir'deki zayıf bir meclise karşı güçlü ve geniş yetkili çoğunlukla asker kadrolu Devrim Konseyi mekanizması dikkat çekmektedir. Taslakta yasama yetkisinin Devrim Konseyi ve Devrim Meclisi tarafından yürütme görevinin Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu tarafından, yargı yetkisinin ulus adına bağımsız mahkemelerce kullanılacağı belirtiliyordu. Devletin en yüksek karar organı olarak tanımlanan Devrim Konseyi, “1971 devrimiyle Türk halkı, Türk gençliği ve Türk Silahlı Kuvvetleri adına yönetimi devralmış bulunanlar arasından gelen” üyelerden oluşacaktı. Konseyin başkanı devrim eylemindeki en kıdemli komutandı. Konsey kendi üyeleri arasından seçimle ikinci başkan ve genel sekreter seçiyordu. Devrim Konseyi Genel Sekreteri'nin görevi devrim ilkelerinin gözetim ve denetiminde ve yasama görevlerinin yürütülmesinde kolaylık sağlamak idi. Konsey üyeliği istisnai haller dışında hayat boyu sürecekti. Devrim Meclisi'nin, “devrimin oluşumuna fikir ve eylemleri ile katkıda bulunmuş, devrim bilincine sahip olduğu Devrim Konseyi'nce saptanan, yetenekleri ile devrime ve ülkenin kalkınmasına yararlı oldukları anlaşılan sivil ve asker, en çok yüz elli kişiden” kurulacağı öngörülmüyordu. Yasama organının Devrim Konseyi ve Bakanlar Kurulu ile ilişkilerini Devrim Meclisi Genel Sekreterliği düzenleyecekti. 1971 Devrim eylemini yürüten en kıdemli komutan Cumhurbaşkanı olacak, Başbakan, Devrim kurulu üyeleri arasından seçilecekti. Devrim Anayasası'na göre ülkeyi Devrim Partisi adında tek parti yönetecekti. Partinin amacı anayasada “Devrimi hedefinden saptırmayacak ve Atatürk ilkelerini çağdaş düşünce ve bilim ışığında yorumlayarak uygulamayı ülkü edinmek” olarak tarif ediyordu. Devrim Partisi kuruluncaya kadar, bu görevi Devrim Örgütü adında bir oluşumun üstleneceği ve Devrim gününe kadar, ulusal çıkarlara aykırı tutum ve davranışlarda buldukları saptananlarla; Devrim güvenliğine ve Devrime karşı her ne şekilde olursa olsun, söz, yazı ve basının diğer araçları ile veya başka şekilde karşı gelenleri yargılamak amacıyla, Devrim Konseyi Genel Sekreterliği'ne bağlı özel Devrim mahkemeleri kurulacağı geçici maddelerde belirtilmişti. Devrim anayasasında ekonomik hükümler de önemli yer tutuyordu. “Temel sanayi, ulaştırma, enerji ve doğal kaynaklar ve ormanlar Devletin mülkiyetindedir. (...) Dış ticaret, bankacılık ve sigortacılık Devletleştirilir. Devlet, iç ticaret alanında da, toplum yararının gerektirdiği tedbirleri alır. (...) Ekonominin tümünü kapsayan ve bağlayan plan esastır” (Atlal, 2002:393-418). Taslak hazırlanırken Mısır Anayasası ve Baas Partisi tüzüğü dâhil muhtelif ülkelerin metinlerinden yararlanılmıştı. Devrim Konseyi'nin muhtemel yapısı üzerine iki fikir var idi. Konsey üyelerinin bütünüyle askerlerden oluşması görüşünü karacı ve havacıların çoğu, Konseyin sivil ve askerlerden oluşmasını denizci grup ve karacı ve havacıların küçük bir kısmı destekliyordu. Nihayetinde Devrim Konseyi'nin tamamen askerlerden oluşması gerektiğinde karar kılındı. Belirlenen 50 üyeden 38'i karacı 11'i havacı 7'si denizci idi (Atlal 2002:446-447, Takkeci, 1973:151).

Ne ilginçtir ki, 9 Mart'ta planlanan darbenin akamete uğramasında da Mısır siyasetine bir atıf vardı. 9 Mart 1971'de saat 17.00'de Muhsin Batur'un odasında Kara Kuvvetleri Komutanı Org.

Faruk Gürler dâhil 10 generalin katıldığı cunta toplantısı vardır (Alatlı, 2002:23-24). Toplantıda Gürler'in devlet başkanlığına, kendisinin ise başbakanlığa getirileceğini söyledikten sonra Batur, toplantıdaki en kıdemli asker pozisyonunda olan Gürler'den son kararı vermesini ister. Toplantıda gergin ve kararsız olduğu ve sık sık terlediği gözlenen Gürler, “*General Necib olmak istemiyorum*” der. General Muhammed Necib, Cemal Abdünnâsır'ın başını çektiği Kral Faruk'u deviren Hür Subaylar'ın darbeden sonra cumhurbaşkanlığına getirdiği ve iki yıl sonra tasfiye ettiği “göstermelik lider” idi. Gürler'in tereddütlü tavrı toplantının sonuçsuz sona ermesine neden oldu (Hale, 2014:237-238; Gürkan, 1986:226). Toplantıda yer alan Tümgeneral Celil Gürkan'a göre Batur, darbe planının arkasındadır fakat Gürler'in isteksizliği Batur'u vazgeçirir (Gürkan, 1986:252). Sonuçsuz 9 Mart toplantısından üç gün sonra, 12 Mart 1971'de, ordunun sol görüşlü kanadını temsil eden Faruk Gürler ve Muhsin Batur, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç liderliğindeki diğer kanatla uzlaşacak. Bir ara formül olarak radikal bir darbe yerine bir muhtıra vererek Süleyman Demirel hükümetini devirecek ve meclisi kapatmadan partiler üstü reformcu bir hükümet kurduracaktır. Avcıoğlu, 12 Mart muhtırasının hemen ardından yazdığı “Parlamentoculuğun Takkesi Düştü” başlıklı yazıda yaşananları iyimserlikle izlediğini belirterek şu yorumda bulunacaktır: “*Emperyalizm ve işbirlikçileri, Türkiye'de bir Ordu müdahalesinden neden ürkmektedirler? Çünkü emperyalizm bilmektedir ki, geniş gövdesiyle milliyetçi olan ordular, eninde sonunda antiemperyalist bir rotaya otururlar. ABD'nin bizi ayrılmaz bir parçası saydığı Ortadoğu'ya bir bakalım: 1952 Mısır, 1953 Irak ve Suriye darbelerinin teşvikçisi ve hatta hazırlayıcısı ABD olmuştur. Ama milliyetçi subaylar, kısa bir sürede ABD'nin hiç hoşlanmadığı antiemperyalist bir tutumu benimsemişlerdir. Cezayir'den Libya'dan tutunuz da Sudan'a kadar, Ortadoğu'daki bütün askerî rejimler milliyetçidirler ve halkçılardır. Öteki bütün rejimler ise, başta Tunus olmak üzere, gericedirler ve emperyalizmin uydusudurlar. Peru'da sandıktan çıkmış olan orta sol hükümet, emperyalizmin sevgilisiydi: onu deviren milliyetçi-devrimci askerî hükümet ise hasmıdır.*” (Avcıoğlu, 2006:859-862). Ancak darbeden 40 gün sonra THKP-C'nin İsraili diplomat Efraim Elrom'u kaçırıp öldürmesiyle Yön-Devrim hareketi mensuplarını da kapsayan Balyoz harekâtı adında büyük çaplı sol karşıtı bir tutuklama harekâtı başlayacak, böylece 12 Mart döneminin seyri solun lehinden aleyhine dönecekti.

## SONUÇ

Yön dergisine göre, kalkınma üç ana yolla sağlanabilir: komünist kalkınma, Amerikan tipi kalkınma ve millî devrimci kalkınma. Millî devrimci kalkınma, proletarya hegemonyası olmadığı için komünist kalkınmadan, tutucular koalisyonuna karşı olduğu için Amerikan tipi kalkınmadan ayrılmaktadır. Bu modelde, milliyetçi aydınlar ve küçük burjuva sınıfları ön plandadır. Kamu sektörünün öncülüğünde, ekonomik bağımsızlık ve köklü toprak reformlarıyla gerçekleştirilen planlı sanayileşme temel unsurlardır. Nasır'ın Arap sosyalizmi bu kalkınma modeliyle örtüşmektedir. Nasır, toprak reformları, devletleştirme ve ekonomik planlamayla Mısır'ı bağımsız bir ekonomik yapıya kavuşturmayı hedeflemiştir. Cezayir ise bağımsızlık sonrası Avrupalıların terk ettiği işletmeleri kamulaştırarak özyönetim sistemiyle tarım ve sanayide köklü dönüşümler gerçekleştirmiştir. Yön dergisi, bu kalkınma modellerini olumlu bulmakta ve diğer Orta Doğu ülkelerine örnek teşkil edeceğini savunmaktadır. Millî Kurtuluş Cephesi'nin Cezayir'de uyguladığı politikalar da Yön tarafından desteklenmiş ve Türkiye'nin de benzer reformlar yapması gerektiği vurgulanmıştır. Bella ve Bu Medyen'in reformcu yaklaşımları ve sosyalist politikaları Yön dergisinde takdirle karşılanmıştır. Dergi, Cezayir'in kalkınma yolunda sosyalist bir çizgide



ilerlemesinin Orta Doğu ve Afrika ülkeleri için model teşkil edeceğini savunmaktadır. Cezayir'in bağımsızlık sonrası politikaları, toprak reformu ve sanayileşme çabaları Yön tarafından övgüyle karşılanmıştır. Avcıoğlu'na göre, Nâsır'ın hedefi Arap sosyalizmi yoluyla Arapları birleştirmek ve kapitalist olmayan bir gelişme yolu inşa etmektir. Ancak, bürokrasi ve askerî sınıfın hâkimiyeti aşılmadıkça gerçek sosyalizme geçişin mümkün olmadığını vurgular.

Mısır, Suriye ve Cezayir'deki din ve sosyalizm ilişkisinde, sosyalizmin yerel kültürel unsurlar ve İslam ile harmanlanmış bir biçimde uygulandığı görülür. Mısır'da Nasır, dinin etkisini azaltmak yerine İslam'ı devlet kontrolüne alarak kullanmayı tercih etmiştir. Baas ideolojisi, Suriye'de Arap birliğini inşa etme amacını taşıırken, İslam'ı Arap medeniyetinin bir ifadesi olarak kabul eder. Cezayir'de ise bağımsızlık mücadelesi ve sosyalizm, İslam öğretileriyle sentezlenmiştir. Yön dergisi, sosyalizmin Arap ve İslam dünyasında kök salmasını desteklemiş ve bu bağlamda Arap sosyalizminin İslam ile uyumlu olduğunu savunmuştur. Aralarında Mısırlı, Cezayirli politikacı ve yazarların da olduğu yabancı yazarların Yön'de yer verilen yazıları aracılığıyla sosyalizmin Marksizm-Leninizmden farklı olarak dini dışlamadığı, sosyalizmin İslam'ın insancı ilkeleriyle uyumlu olduğu, İslam'ın sosyal adaleti desteklediği ve sosyalizmin de bu ilkelere uygun olduğunu, Batı'nın değerlerin tek yaratıcısı olmadığı ve İslam ülkelerinin kendi özgün sosyalizmlerini geliştirebileceği, dinin devrimci mücadelede birleştirici bir işlevi olduğu, din ve sosyalizm arasında paralellikler olduğu, kutsal kitaplardaki sosyal kurallarının sosyalizmi andıran bir toplum düzeni oluşturmayı amaçladığı fikirleri sıkça işlenmiş, bununla topluma sosyalizmin Türklere ve Müslümanlara yabancı bir düşünce olmadığı anlatılmaya çalışılmıştır. Yön'e göre Arap sosyalizminin anti-emperyalist rolü desteklenmelidir. Orta Doğu'nun ileri demokrasiye sahip ülkeler arasında bulunmamasına rağmen, Küba hariç, kapitalist olmayan en önemli ve bağlantılı gelişme deneyimleri bu bölgeden çıkmıştır. Arap sosyalizmi, nihayetinde evrenselliğe açık bir yol olma potansiyeline sahiptir.

Yön hareketi, subayların ve ordunun devrimci ve ilerici bir rol üstlendiği, askerî liderlerin geniş yetkilerle donatıldığı ve tek parti rejimlerinin savunulduğu rejimlere olumlu referanslar vermektedir. Yön, Marksistlerin iddia ettiği gibi işçi sınıfını değil, "zinde güçler" olarak nitelendirdiği orduyu kalkınmanın temel aktörü olarak görmektedir. Orduya millî devrimci kalkınma ve iktisadi bağımsızlık savaşında liderlik yapma rolü biçen Yön yazarları, ordunun millî menfaatler adına hareket ettiğini ve ilerici hamlelerde güvenilir bir güç olduğunu savunmaktadır. Örneğin, Mısır'da Nasır'ın sosyal hedefli askerî rejimi ve Cezayir'de Bu Medyen'in ordunun siyasetteki rolünü artıran politikaları öne çıkarılmaktadır. Yön, çok partili sistemin muhafazakâr güçlerin iş başına gelmesine yol açtığını ve devrimci fikirleri tasfiye ettiğini iddia ederek, radikal bir tek parti rejimini savunmaktadır. Ayrıca, demokratik yapının az gelişmiş ülkelerde gericiliğin aracı olduğunu ve yapısal reformlar için otoriter bir rejimin gerektiğini ileri sürmektedir. Nâsır rejiminde olduğu gibi, ekonomik ve sosyal adaleti sağlamak için tek parti sisteminin gerekli olduğuna inanmakta ve bu sistemin emperyalizme karşı millî birliği güçlendirdiğini savunmaktadır. Yön hareketi, sosyalizmin komünizmin panzehiri olduğu ve sosyal adaleti inşa etme amacına hizmet ettiği görüşündedir. Sonuç olarak, Yön hareketi ordunun ilerici rolünü vurgularken, tek parti rejimlerini desteklemekte ve az gelişmiş ülkelerde kalkınma için otoriter yönetimleri önermektedir. Yön'ün bu görüşleri, "ilerici" askerî darbeler ve tek parti yönetimleriyle şekillenen devlet yapılarının, gelişmekte olan ülkelerde halkın çıkarlarını korumadaki etkinliğini ve gerekliliğini savunan bir çerçeve sunar. Yön-Devrim hareketinin giriştiği ancak başarısızlıkla sonuçlanan 9 Mart

cuntasının darbe sonrası devlet düzenini anlatan taslak anayasa ve devlet teşkilatı şemaları, güçlü ve geniş yetkili Devrim Konseyi ve zayıf meclis yapısını öngörüyordu, bu yapı Mısır ve Cezayir'deki modele benziyordu. Devrim Konseyi'nin tamamen askerlerden oluşması gerektiği kararı, bu ülkelerin askeri rejimlerinden ilham alınarak oluşturulmuştu. Devrim Anayasası, ekonominin devletleştirilmesini ve planlı ekonomiyi öngörüyor, temel sanayi ve doğal kaynakların devletin mülkiyetinde olmasını belirtiyordu.

“Sol Kemalizm” tabiri 1980 sonrası kullanılmaya başlanmakla beraber Kemalizmin sol yorumlarının tarihi genellikle 1930'da Kadro dergisi hareketi ile başlatılır. 1960'lardaki Yön hareketinin fikrî önceli olduğu konusunda genel bir kabul olan Kadro'nun kurucusu Şevket Süreyya devrim sürecinin sona ermediği, devrimin düşünsel unsurlarının derinleşip halkın bilincinde yerleşebilmesi için bir düşünce sisteminde derlenmesi gerektiği savunmaktaydı. İktisadi devletçiliği kapitalizm ve komünizm harici üçüncü yol olarak önermişlerdi (Alpkaya, 2009:477-478; Tekeli ve İlkin, 2008:603). Yön dergisi de doktriner olmayan, esnek ve pragmatik bir ideoloji olan Kemalizmi doktrine ederek bir düşünce sistemine dönüştürmeyi amaçlamıştır. Dış politikadan eğitime, ekonomiden kalkınma politikalarına pek çok görüşlerini ortaya koyarak siyaset yelpazesinin solundan Kemalizmi sistemli bir biçimde doktrinleştirmeye çalışmıştır. Yön hareketi, modern siyasi tarihteki Marksizm ideolojisi gibi veya Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkmış Jön Türkler gibi düşünce ve aksiyonun iç içe geçtiği bir harekettir. Entelektüel bir fikir çevresi olmakla yetinmeyip toplumu ve ülkeyi değiştirmeyi de amaçlamışlardır. Hedefledikleri bu radikal değişimi planlarken etkilenim kaynaklarından biri de darbeler veya bağımsızlık savaşlarıyla sol bir rejime yönelen Üçüncü Dünya'daki az gelişmiş ülkelerdi. Mısır, Cezayir ve Suriye özelinde yapılan bu çalışmada, Yön hareketinin; tek parti rejimi, çoğunlukla asker üyelerden oluşan güçlü bir Devrim Konseyi ve zayıf meclise dayanan otoriter ve militer bir idare, toprak reformu, millileştirmeler, iktisadi planlamaya dayalı bir sosyalist kalkınma ve Batı karşıtı anti-emperyalist tutum bağlamında söz konusu rejimlerin politikalarını son derece müspet bulduğu hatta rol model olarak gördüğü ortaya koyulmuştur.

## KAYNAKÇA

- Abdülmalik, E., (1963), “Ordu ve Kalkınma”, Yön, sayı 77, s. 13
- Ahmad, F., (1994), *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, İstanbul: Hil Yayıncılık
- Alatlı, E., (2002), *09 Mart 1971 “Antiparlamentarist-Baasçı” Darbe Girişimi*, İstanbul: Alfa Kitap
- Alkan, E., (1962), “Dinler ve Sosyalizm”, Yön, sayı 40, s. 18
- Alpkaya, F., (2009), “Bir 20. Yüzyıl Akımı: Sol-Kemalizm”, Gültekingil, M., Bora, T., (Ed.) içinde *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cilt 2 Kemalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 477-481
- Altun, F., (2004), “Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türk Siyasi Tarihi, cilt 2, sayı, s. 551-575
- Aren, S., (1962a), “Devletçilik ve Ötesi”, Yön, sayı 6, s. 15
- Aren, S., (1962b), “Plan Meselesi”, Yön, sayı 19, s. 7
- Atılgan, G., (2008), *Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, İstanbul: Yordam Kitap
- Avcıoğlu, D., (1962a), “İnönü'nün konuşmaları”, Yön, sayı 6, s. 3
- Avcıoğlu, D., (1962b), “Niçin Sosyalizm?”, Yön, sayı 7, s. 3
- Avcıoğlu, D., (1962c), “Sosyalist Cezayir”, Yön, sayı 15, s. 3

- Avcıoğlu, D., (1963), “Amerika ve Arap Sosyalizmi”, Yön, sayı 61, s. 3
- Avcıoğlu, D., (1965a), “Kalkınmaya Götüren Yol”, Yön, sayı 95, s. 8-9
- Avcıoğlu, D., (1965b), “Bin Bella’dan Sonra”, Yön, sayı 117, s. 5
- Avcıoğlu, D., (1966), “Çağımızda Ekonomik Bağımsızlık Mücadelesi: Mısır Örneği”, Yön, sayı 189, s. 8-9
- Avcıoğlu, D., (1967a), “Plan”, Yön, sayı 221, s. 3
- Avcıoğlu, D., (1967b), “Son Söz”, Yön, sayı 222. s. 3
- Avcıoğlu, D., (1976), *Türkiye’nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın - İkinci Kitap*, İstanbul: Tekin Yayınevi
- Avcıoğlu, D., (2006), *Atatürkçülük, Milliyetçilik, Sosyalizm*, İstanbul: İleri Yayınları
- Aykol, H., (2022), *Bölüne Bölüne Büyümek: Türkiye’de Sol Örgütler*, Ankara: Phoenix Yayınevi
- Belli, M., (1966), *Millî Demokratik Devrim*, İstanbul: Aydınlik Yayınları
- Berkes, N., (1966a), “Arap Dünyası Uyanıyor mu?”, sayı 158, Yön, s. 10-12
- Berkes, N., (1966b), “Arap Dünyası Uyanıyor mu?”, sayı 159, Yön, s. 10-12
- Berkes, N., (1966c), “Arap Dünyası Uyanıyor mu?”, sayı 162, Yön, s. 10-12
- Blasig, W., (1962), “Cezayir’de sosyalizm: FLN’in Ana programı”, Yön, sayı 42, s. 13
- Cemal, H., (2013), *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, İstanbul: Doğan Kitap
- Cleveland, W. L., (2008), *Modern Ortadoğu Tarihi* (Çev. M. Harmancı), İstanbul: Agora Kitaplığı
- Çamlı, İ., (1962), “Suriye: Ekonomik ve sosyal derinliklere inmek lazım”, sayı 19, s. 15
- D’Istria, P., (1962), “Arap Sosyalizminin Kaynakları”, Yön, sayı 16, s. 25
- Derviş, N., (1962), “İsa Sosyalist mi?”, Yön, sayı 35, s. 9
- Dupont, A-L.; Mayeur-Jaouen, C.; Verdeil, C., (2016), *Ortadoğu Tarihi: 19. Yüzyıldan Günümüze* (Çev. A. Meral), İstanbul: Doğu Batı Yayınları
- Dursun, D., "Cezayir", TDV İslâm Ansiklopedisi, 24.10.2023 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/cezayir#4-somurge-donemi> adresinden erişildi.
- Garaudy, R., (1965), “İslam Sosyalizmi ve Marksizm”, Yön, sayı 117, s. 8-9
- Gürkan, C., (1986), *12 Mart’a Beş Kala*, İstanbul: Tekin Yayınevi
- Hacı Ali, B., (1964), “Sosyalizm ve Din” Yön, sayı 81, s. 12
- Hale, W., (2014), *1789’dan Günümüze Türkiye’de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları
- Hourani, A., (2013), *Arap Halkları Tarihi* (Çev. Y. Alogan), İstanbul: İletişim Yayınları,
- Hürkan, S., (2006), *Üç Dergi, Üç İnsan: Akis, Devrim, Yankı; Toker, Avcıoğlu, Kışlalı*, İstanbul: Simemis Yayınları
- İpekçi, A., (1962), “Sosyalizm, Komünizmin zehiri mi, panzehiri mi?”, Yön, sayı 5, s. 7
- Kahn, J. F., (1965), “Sosyalizm ve İslamlık”, Yön, sayı 97, s. 8
- Kışlalı, A. T., (1966), “Batı Tipi Demokrasi ve Azgelişmiş Ülkeler”, Yön, sayı 165, s. 16
- Macar, E., (2002), “Doğan Avcıoğlu”, Gültekingil, M., Bora, T., (Ed.) içinde *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cilt 2 Kemalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 162-179
- Mansfield, P., (2012), *Ortadoğu Tarihi* (Çev. Ü. H. Yolsal), İstanbul: Say Yayınları
- Martin, K., (1962), “Nâsır, Mısır Sosyalizmini anlatıyor”, Yön, sayı 7, s. 19.
- Özdemir, H., (1993), *1960’lar Türkiyesinde Sol Kemalizm: Yön Hareketi*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Soysal M., (1962), “Demokrasi Anlayışımız”, Yön, sayı 30, s. 3.
- Stone, M., (1997), *The Agony of Algeria*. New York: Hurst & Company
- St John, P., (1968), “Independent Algeria from Ben Bella to Boumédiène: I. The Counter-Revolution and Its Consequences”, *The World Today*, 24 (7), s. 290-296

- Stora, B., (2001), *Algeria 1830-2000 A Short History*. Ithaca and London: Cornell University Press
- Şener, M., (2015), *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP*, İstanbul: Yordam Kitap
- Şişmanov, D., (1990), *Türkiye’de İşçi ve Sosyalist Hareketi: Kısa Tarih (1908-1965)*, İstanbul: Belge Yayınları
- Takkeci, S., (1973), *12 Mart Belgeleri: Madanoğlu Cuntası - İddianame*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları
- Tanör, B., (2012), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Tanyol, C., (1965), “İslam’ın Cenneti Sosyalizmdir”, *Yön*, sayı 130, s. 7
- Tekeli, İ.; İlkin, S., (2008), “Kadro ve Kadrocuların Öyküsü”, Gültekingil, M., (Ed.) içinde *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cilt 8 Sol*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 600-622
- Timur T., (1962), “Az Gelişmiş Memleketlerde Genel Oy Yön”, sayı 5, s. 17
- Tuncay M., (1962), “Ordunun Politikadaki rolü”, *Yön*, sayı 50, s 11
- Tüfekçi E., (1966), “Doğu’da Olmak Nedir?”, *Yön*, sayı 147, s. 9-10
- Tümer, M., (1961), “30 Milyonluk orduda 40 bin yaralı”, *Yön*, sayı 1, s. 19
- Uda, M., (1964), “Müslümanlık ve Sosyalizm”, *Yön*, sayı 82, s. 12.
- Ulus, Ö. M., (2016), *Türkiye’de Sol ve Ordu (1960-1971)*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Uzegan, Ö., (1965), “İmam Ali: İnsan Haklarının Babası”, *Yön*, sayı 111, s. 12
- Yön, (1961), “Bildiri”, sayı 1, s. 12-13
- Yön, (1962a), “Asya Sosyalizminin Milliyetçi Kaynağı”, sayı 12, s. 16
- Yön, (1962b), “Cezayir”, sayı 14, s. 16
- Yön, (1962c), “Cezayir”, sayı 16, s. 14
- Yön, (1962ç), “Suriye”, sayı 16, s. 14
- Yön, (1962d), “Suriye”, sayı 17, s. 11
- Yön, (1962e), “Cezayir”, sayı 20, s. 15
- Yön, (1962f), “Mısır”, sayı 24, s. 17
- Yön, (1962g), “Cezayir”, sayı 29, s. 15
- Yön, (1962ğ), “Nâsır’ın Hedefleri”, sayı 29, s. 16
- Yön, (1962h), “Cezayir”, sayı 31, s. 16
- Yön, (1962ı), “Suriye”, sayı 34, s. 16
- Yön, (1962i), “Cezayir”, sayı 35, s. 15
- Yön, (1962j), “Arap Birliği”, sayı 38, s. 17
- Yön, (1962k), “Cezayir”, sayı 39, s. 13
- Yön, (1962l), “Cezayir”, sayı 40, s. 10
- Yön, (1962m), “Az gelişmiş ülkelerde tek çıkar yol, sosyalizm”, sayı 45, s. 11
- Yön, (1962n), “Geri kalmışlık ile gelişme arasındaki çatışma, dünya barışı için tehlikedir”, sayı 49, s. 10-12
- Yön, (1962o), “Cezayir”, sayı 51, s. 14
- Yön, (1963a), “Arap Birliği”, sayı 67, s. 13
- Yön, (1963b), “Cezayir”, sayı 71, s. 13
- Yön, (1963c), “Cezayir”, sayı 74, s. 11-12
- Yön, (1966a), “İlerici Askerî Rejimler ve Marksist Teori”, sayı 172, s. 8-10
- Yön, (1966b), “Suriye’de Askerî Sosyalizm”, s. 187, s. 10
- Yön, (1967), “Milliyetçilik Karşısında Emperyalizm”, *Yön*, sayı 217, s. 8-11
- Zürcher, E. J., (2013), *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları